

ČETVRTI DEO

DAR DANAJACA VRAĆEN GENERALU FRAJSNERU

Upravo ovom rečenicom, 4. decembra u štabu Grupe armija „F“, maršal fon Vajks komentarisao je novonastalu situaciju u južnoj Mađarskoj posle povlačenja nove linije razgraničenja na Dravi. Taj „smrtonosni poklon“ ili „dar Danajaca“, posuđen iz grčke mitologije, Komanda Jugoistoka je — prema rečima maršala fon Vajksa — primila 10. novembra, tj. neposredno pred početak batinske bitke. Trebalo je da prode punih dvadeset dana da se Vrhovna komanda i Hitler lično ubede u neodrživost ranijeg rešenja. Trebalo je da 2. oklopna armija istroši sve svoje, inače, oskudne i po prostranom jugoslovenskom ratištu razvučene rezerve, da bi se za poraz kod Batine učinila odgovornom Komanda Jugoistoka i njoj potčinjeni štabovi... Za to vreme Grupa armija Jug izdvojila je i prebacila pod komandu 68. armijskog korpusa u Baranji samo jednu, neiskusnu i nedovoljno naoružanu — 31. SS „Lombard“ diviziju. General Frajsner kao da je tek sada shvatio da je kod Batine dovedena u pitanje i njegova koža i sudbina Budimpešte.

Oslobođen dalje odgovornosti za front severno od Drave, maršal fon Vajks se počeo okretati svojim „balkanskim“ i „jugoslovenskim“ problemima i obezbedivati svoja krila na južnoj obali Drave. Kao nekad Frajsner, tako je i on sada počeo da ignoriše zahteve svoga nekorektnog suseda. On se 2. decembra čak usudio da i generalu Jodlu „izrazi svoju zabrinutost za situaciju severno od Drave i mogućeg razdvajanja fronta 68. ar-

mijskog korpusa i snaga Jugoistoka na južnoj obali Drave”¹

Više od svega maršala Vajksa su brinuli krajnji ishodi i posledice ovog brzog i dubokog prodora trupa Trećeg ukrajinskog fronta na njegovoj sada već severnoj granici. „Naš front u Sremu već leži u visini armijske pozadine 57. sovjetske armije. To je velika prednost za neprijatelja... Daljim uzmicanjem 68. korpusa nastaje još veći otvor na Dravi... Snage Grupe armija ‚E‘ još nisu pri ruci za obezbeđenje Drave. Treba ubrzati njihovo prebacivanje na Dravu da bi se sprečilo dalje ugrožavanje pozadine Grupe armija ‚F‘... Front na Dravi je isprekidan... Na Sremskom frontu uočena koncentracija i prisustvo 68. sovjetskog korpusa i 223. sovjetske divizije... Noću 3/4. XII Titove bande su izvršile prelaz Dunava kod Opatovca i udarile u bok naših snaga... Zbog ofanzive neprijatelja u Sremu Kibler se povukao sa crvene crte na Nibelung-liniju... Neprijatelj dejstvuje artiljeriskom vatrom na Osijek, Donji Miholjac i Moslavinu. Neprijatelj opkolio Slavonsku Požegu i Bjelovar... *Za sadašnji operativni uspeh neprijatelja od presudnog značaja je jedinstven plan i komandovanje Titovih bandi i Sovjeta (podvukao N. B.).* 28. i 38. banditska divizija krenule od Zvornika prema severu... Dve nove Titove divizije dovedene na Sremski front... Neprijateljske divizije severno od Drave pripremaju se za forsiranje Drave... Sada se sve snage Grupe armija ‚E‘ moraju upotrebiti u Sremu i Slavoniji, a one su tek uspostavile kontakt sa Kiblerovim jedinicama kod Zvornika...”²

Ovo su izvodi iz izveštaja Operativnog odeljenja Komande Jugoistoka i zaključci sa konferencije koju je 4. decembra održao maršal fon Vajks sa svojim saradnicima u komandi Grupe armija „F”. Oni samo potvrđuju svu ozbiljnost situacije neposredno po završetku batinske bitke. Komanda Jugoistoka je imala zbog čega da se zabrine. Zbog sve dužeg i sve otkrivenijeg boka svojih snaga na Dravi i realne opasnosti od prebacivanja naših snaga u Slavoniju, ona je primorana da ubrzano prebacuje na ovaj sektor sve prispele delove grupe

¹ A VII, NAV, NT. 311, f. 191.

² Isto.

armija „E”. U rejon Slavonske Požege hitno dovodi 7. SS „Princ Eugen” diviziju. Severno od Zagreba formira se borbena grupa 69. armijskog korpusa. Tamo izvlači i svoju 117. laku pešadijsku diviziju. Na Dravu se hitno prebacuje oko 3.000 bivših vazduhoplovaca povučениh iz Grčke. Od njih se formira 11. vazduhoplovna divizija, koja se stavlja pod komandu 91. armijskog korpusa i sa ustaško-domobranskim, policijskim i belogardejskim jedinicama počinje hitno utvrđivanje desne obale Drave. Da bi što pre oslobodio 21. armijski korpus iz Grupe armija „E”, koji je zapleten u teškim borbama u crnogorskim planinama, Komanda Jugoistoka pravi čitave manevre i operacije sa prostoriје Mostara i Sarajeva i nastoji da popravi porušene mostove kod Bioča i Nikšića. „Tu sada imamo posla sa moderno opremljenim protivnikom”, priznaje se u nemačkoj operativnoj dokumentaciji, „koji je dobio pomoć u teškom naoružanju i tenkovima iz Italije . . .”

Slično je bilo na celom jugoslovenskom ratištu. Na sve strane osećala se pojačana aktivnost i ofanziva jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Nemoćna da je zaustavi, Komanda Jugoistoka ponovo predlaže „skraćivanje fronta u Sremu i Slavoniji”. Nemačka vrhovna komanda ponovo odbija taj predlog i 7. decembra kategorički zahteva da se brani cela teritorija Nezavisne Države Hrvatske, „kao granica Rajha”, i da Komanda Jugoistoka sada svoje težište odbrane obrazuje na Sremskom i Dravskom frontu.

ŠTAB 2. NEMAČKE OKLOPNE ARMIIJE PRELAZI U MAĐARSKU

Postupajući po Hitlerovoj zapovesti od 2. decembra,¹ komande grupa armija Jug i Jugoistok razradile su novi plan dejstva severno od Drave. Po tom planu, štab 2. oklopne armije, koji se u međuvremenu prebacio u mesto Lefenje (zapadno od Nađkanjiže), oslobođen je svih

¹ Isto, str. 445—448.

svojih dotadašnjih briga u Jugoslaviji i jedini mu je zadatak u tom trenutku bio da zaustavi dalji prodor trupa Trećeg ukrajinskog fronta u južnoj Mađarskoj. Pored 68. korpusa, koji je sada ojačan 71. pešadijskom divizijom, delovima 118. lovačke divizije i 191. brigadom jurišnih topova (u njenom sastavu su i dalje bili ostaci 31. SS „Lombard“, 13. SS „Handžar“, 44. „Hoh und Dojčmajster“ i Branderburške divizije, sa Oklopnim grenadirskim bataljonom i 92. motomehanizovanom brigadom), komandi 2. oklopne armije potčinjen je štab 22. armijskog korpusa sa 41. pionirskim motorizovanim bataljonom i pristiglim delovima 1. brdske divizije, kao i ceo 57. oklopni korpus, sa tri svoje divizije iz sastava komande Grupe armija Jug. Za izvršenje postavljenog zadatka, komandantu 2. oklopne armije stajalo je sada na raspolaganju još šest relativno svežih divizija i jedna brigada jurišnih topova. Sa ostacima razbijenih divizija sve te snage su imale više od 60.000 vojnika i oko 200 tenkova i samohotki. Bile su to snage koje su se već morale više respektovati. Ako se tome dodaju i tri divizije Mađarske južne armije, u kojima je čišćenje od „nesigurnih i demoralisanih časnika i vojnika“ bilo u toku, onda se može lako zaključiti da se u južnoj Mađarskoj ponovo uspostavljala ravnoteža u brojčanom odnosu zaraćenih strana.

Po novom planu dejstva, komandant 2. oklopne armije general Maksimilijan de Angelis, na koga je sada prebačen glavni teret bitke severno od Drave, trebalo je ne samo da zaustavi trupe Trećeg ukrajinskog fronta nego i da im udarom sa severa u pravcu Mohača i Pečuja nanese odlučujući poraz. Za postizanje ovog cilja komandantu Grupe armija Jug, generalu Frajsneru, naredeno je da hitno izdvoji i prikupi 57. oklopni korpus u rejonu Dunavfeldvara i Štalvajsenburga. Trebalo je, dakle, učiniti ono što je Komanda Jugoistoka odavno predlagala, a komanda Grupe armije Jug uporno odbijala. Da bi se realizovala ova zamisao, bilo je potrebno da se 68. armijski korpus ne samo održi na brdsko-planinskom zemljištu iznad Pečuja nego i da težište svoje odbrane prenese na sever i održi čvrstu vezu sa delovima grupe armija Jug, i posebno sa njegovim 57. oklopnim korpusom. Vreme će pokazati da će i ovaj dobro

smišljeni plan doživeti istu sudbinu kao i prethodni samo zbog kasnog reagovanja i krutosti nemačkog komandovanja. Umesto planiranog i dugo očekivanog operativnog protivudara, 57. nemački oklopni korpus biće prinuđen da zatvara nove breše i vodi zadržavajuću odbranu sve do Šekešfehervara i nove odbrambene linije „Margita”. Naravno, i ovoga puta krivica će pasti na Madare, „koji su dozvolili da ih 4. gardijska armija preгази” na spoju između 68. armijskog i 57. oklopnog nemačkog korpusa!

Jedini zadatak koji će iz tog plana uspeti da realizuje komandant 2. oklopne armije, jeste hitno dovršenje i posedanje nove odbrambene linije između Barča i Blatnog jezera („Margita”). Na ovoj liniji on će konačno zaustaviti 57. sovjetsku armiju. Za dogradnju pomenute linije pridodati su mu 45. pionirski puk, 563. građevinski pionirski bataljon i 30. korpusni pionirski bataljon, kao i već postojeći mađarski štab za utvrđivanje ove linije. U tu svrhu dobro će mu poslužiti i jedinice mađarske operativne vojske.

Sovjetsko komandovanje će i ovoga puta brže i elastičnije reagovati. I ono će izvršiti nužne korekcije svojih planova, pomeranja svojih snaga i povlačenja novih linija razgraničenja. Tako je, po direktivi maršala Tolbuhina od 27. novembra, povučena nova linija razgraničenja između 57. sovjetske i 4. gardijske armije. Ona se sada protezala pravcem: Mohač—Babarc—Somod (10 km. istočno od Pečuja) —Mezed.¹

Skrativši tako front svojoj 57. armiji na svega 45 km, maršal Tolbuhin je oslobodio generala Šarohina, komandanta ove armije, njegovih daljih obaveza prema severu i usmerio ga isključivo na zapad pravcem Pečuj—Kapošvar—Nađkanjiža, sa jasnim ciljem da se što pre dohvati bogatog naftonosnog basena oko Nađkanjiže.

Komandant 57. armije Šarohin mogao je sada da razvije sve svoje sposobnosti i punu inicijativu na svom pravcu. Za obezbeđenje svog sve izduženijeg levog boka na Dravi, stavljen mu je na raspolaganje 12. vojvodanski udarni korpus, dok je istovremeno sa istim zadatkom iz Srbije pokrenuta i 1. bugarska armija. (Bugari-

¹ Šarohin, *Put k Balatonu*, Moskva, 1966.

ma će, međutim, biti potrebno još pun mesec dana da stignu u Mađarsku.)

Sarohinov zadatak neće time biti nimalo lakši, jer su sada i Nemci uspeli da na ovaj sektor privuku nove i sveže snage — čitavu 2. oklopnu armiju i time postignu ravnotežu snaga. Oni su takode dobro shvatili šta bi za njih značio gubitak jedne tako važne strategijske sirovine kakva je nafta.

Sarohinov novi protivnik, pored Maksimilijana de Angelisa i njegove 2. oklopne armije, zakucao je već na vrata. Bila je to zima. Praćena jakim vejavicama i smetovima, ona će na valovitom i potocima ispresecanom zemljištu južne Mađarske otežati i na kraju zaustaviti dalji prodor sovjetskih divizija u pravcu Nađkanjiže. Sovjetski borci se, doduše, nisu plašili ove naše srednjoevropske zime. Njihova zima je bila mnogo jača. A imali su i dobru fatiranu odeću i opremu. Međutim, za mnogobrojnu tehniku i motomehanizovane delove zima 1944/1945. moraće da se uzme u obzir kao jedan od značajnih faktora u daljem sagledavanju situacije na ovom delu savezničkog fronta.

OSLOBOĐENJE PEČUJA I NAPREDNE MAĐARSKE MASE

Veliki županijski grad Pečuj na južnim obroncima Meček-planine oduvek je predstavljao privredno-ekonomsko i političko-kulturno središte ne samo Baranje već i celog ovog kraja jugozapadne Mađarske.¹

¹ Zbog prirodnih bogatstava koje u svojim nedrima krije Meček-planina i velikih rezervi rudnog blaga — Pečuj je bio i ostao i najveći rudarsko-industrijski i saobraćajni centar za koji su se otimali mnogi vladari i države. Još 1009. godine osnovana je u Pečuju biskupija i tzv. Pečujska dijeceza, čija će se crkvena a s njom i svetovna vlast čitavih deset vekova prostirati i na Slavoniju i Srem, a ponekad i na ostale naše krajeve. U srednjem veku Pečuj je sedište pečujskog sandžaka, a 1775. Pečuj je postao slobodan kraljevski grad sa vlastitim magistratom.

„Sudbina je Baranje bila rešena onim časom kada su Turci ušli u Pečuj. To se dogodilo 20. jula 1543. godine...” — kaže J. Besendorfer u svojoj knjizi o Baranji. Preneto na našu temu, moglo bi se to isto reći i za batinsku bitku: ko ovlada Pečujem i Meček-planinom, taj će u svojim rukama imati i ceo ovaj kvadrat zemljišta između Dunava, Drave i Blatnog jezera.

I zaista!... Onog trenutka kada je 4. gardijska armija ovladala linijom: Tolna—Aper—Kišvašar, a 57. sovjetska armija linijom: Šašad—Abaliget—Harkanj—Drava, a to se desilo 30. novembra 1944, rešena je dalja sudbina ovog dela madarske teritorije. Trupama Trećeg ukrajinskog fronta otvorena su vrata za dalje nastupanje u svim pravcima: na sever prema Budimpešti, na zapad prema Nađkanjži i Blatnom jezeru i na jug — preko Drave... Maršal Tolbuhin mogao je toga dana izvestiti svoju Vrhovnu komandu da je izvršio zadatak i osvojio operativni mostobran, čija je osnovica iznosila 50 km po dubini i više od 150 km po širini.

Sveučilišni, biskupski i rudarsko-industrijski grad Pečuj zauzeli su pripadnici 10. gardijske divizije, korpusa generala Kotova i 32. motomehanizovane brigade pukovnika Zajalova. Bio je to snažan i sinhronizovan udar tenkova i pešadije, kojem neprijatelj nije uspeo da se odupre. Gradani su borce 10. divizije dočekali sa oduševljenjem i dobrodošlicom. Velika masa radnika, rudara i omladine izašla je na ulice da dočeka trupe Sovjetske armije. Za razliku od mnogih drugih gradova, gde su sovjetske jedinice dočekivane sa prividnom nezainteresovanošću, sa rezignacijom i strahom, u ovom gradu, neposredno pred njegovo oslobodenje, izveden je mali puč i pobuna protiv dojučerašnjih saveznika, a u poslednje vreme i okupatora — Nemaca i madarskih fašista.

U izveštaju diplomatskog predstavnika Nezavisne Države Hrvatske u Mađarskoj kaže se:

„Zadnjih dana, kako su njemačke i madarske čete sve više pomicale svoje postave na zapadno područje grada, došlo je u gradu Pecs-u do novih sukoba pa su dana 27. studenoga iz nekih zgrada napadnute nemačke i madarske kolone pri povla-

čenju. Nastala je žestoka pucnjava, i redarstvene vlasti, koje još nisu napustile grad, izvršile su brojna uhićenja i predale ih prijekom ratnom sudu. Drži se da je u samoj posadi grada Pecsá i određima honveda koji pripadaju tzv. „južnoj armiji“, došlo do sabotaže i brojnih prebjega na stranu Sovjeta, odnosno mađarskih partizanskih skupina, koje se organiziraju u zaleđu sovjetskih vojski...¹

U postojećoj arhivskoj građi nismo našli siguran dokaz o učešću združenih jedinica Mađarske južne armije u batinskoj operaciji. U širem rejonu Pečuja tada se nalazio jedan korpus ove armije sa tri pešadijske divizije i jednom motomehanizovanom brigadom, sa oko 40.000 vojnika, i veći broj graničnih, policijskih i žandarmerijskih jedinica. Drugi korpus ove armije bio je u to vreme stavljen pod komandu Grupe armija Jug. Nemci, po svoj prilici, nisu gajili velike iluzije u borbeni vrednost svojih saveznika. To se može lako uočiti iz Operat. dnevnika Komande Jugoistoka:

„... Na severnom krilu, Mađari i ‚Handžar‘ divizija su pobjegli“ (str. 479. od 28. XI).

„... Šta uraditi sa mađarskim združenim jedinicama?... Oni su dobri jedino za pozadinsku vlast!“ — pita se štab 2. oklopne armije 10. novembra (str. 479).

„... Mađarski korpus koji ostaje upotrebiti za izgradnju položaja u pozadini“... odgovara se na prethodno pitanje iz Komande Jugoistoka 11. XI 1944.

„... Mađare uključivati samo u krajnjem slučaju...“ — odgovara se na isto pitanje, 12. XI 1944 (str. 358).

„... Na pruži severno od Osijek—Beli Manastir, mađarsko željezničko osoblje i komande željezničkih stanica pobjegli su...“ — kaže se u istom dokumentu od 25. XI 1944. (str. 449) itd.²

¹ A VII, k. 153-c, reg. br. 2317-1.

² A VII, NAV, NT. 301 — Operativni dnevnik Komande Jugoistoka.

U jednom izveštaju Ministarstva inostranih poslova NDH od 10. januara 1945. tvrdi se „da su tri mađarske divizije i jedan oklopni zbor zatajile i pustile neprijatelja s juga i istoka u Pečuj i na planine iznad njega...” Ovo tvrđenje zvuči kao opravdanje 68. nemačkom korpusu, kao da se pred batinsku bitku čitavo ovo područje nalazilo u rukama „nepouzdanih honvedskih jedinica, koje su saradivale sa partizanskim skupinama”. U istom izvoru se okrivljuje mađarska honvedska vojska što su u celoj Baranji i južnoj Mađarskoj „sve kasarne i vojna skladišta predata netaknuta Rusima...” i što je sve ostalo u „punom pogonu”...¹

Sudeći po ovim i drugim podacima, u mađarskoj operativnoj vojsci je tih dana zaista došlo do velikog previranja, demoralizacije pa i otpora prema politici svoje vlade, koja i dalje saraduje sa okupatorom i produžava rat — koji je, nesumnjivo, već bio izgubljen. Sa takvim nepouzdanim saveznicima Nemci, očigledno, nisu mogli ozbiljnije da računaju. Mađarske jedinice su zaista retko gde u batinskoj operaciji upotrebljene samostalno za držanje odvojenog sektora fronta ili u prvoj borbenoj liniji. Nije se imalo poverenja čak ni u njihove najviše štabove i komande. Tako se komanda 2. mađarske armije našla pobuđena da interveniše u tom pogledu i traži pravo komandovanja i naređivanja mađarskim i nemačkim trupama koje su na njihovom sektoru fronta.²

Izuzetno, i naročito u početku i pri kraju batinske operacije, neki delovi 4. mađarske divizije i pojedini granični bataljoni upotrebljeni su u prvoj borbenoj liniji. Najčešće su to bili motomehanizovani delovi, tehničke i specijalizovane jedinice, zatim pojedine artiljerijske baterije i protivavionska artiljerija. Tako je već

¹ A VII, k. 321, reg. br. 4/3-2 i 6/3-28.

² Podaci da su „mađarske jedinice zatajile” mogu se naći u mnogim nemačkim dokumentima. U Operativnom dnevniku komande grupe armija „F”, za 1. decembar zabeleženo je:

„...U prvom naletu neprijatelj je pregazio dve mađarske divizije. Očevidno da kod mađarskih združenih jedinica nije postojala volja za borbu. Zbog toga nije izveden napad 23. oklop. divizijom u pravcu Mohač—Baja, koja je 1. XII dovedena na južno krilo Grupe armija Jug (A VII, NAV, NT. 311, f. 191).

na početku bitke i u borbi za Batinu identifikovana jedina mađarska motomehanizovana brigada sa osam lakih tenkova i desetak bornih kola i samohodnih topova.¹

Nakon pada Pečuja, da bi se zatvorila stvorena breša, sa 71. pešadijskom divizijom, 3. konjičkom brigadom, delovima 1. brdske i 44. infanterijske divizije ubačeni su u prvu borbenu liniju i neki mađarski bataljoni koji su, kako kaže Šmit-Ritberg, načelnik štaba Grupe armija „E” u svojoj knjizi *Kraj na Balkanu*, uspeli da „obrazuju čvrst front na liniji: Drava—Nađbaja—Marcali—Platence”.

Ostale divizije 4. mađarskog korpusa, tzv. Južne armije, po našoj oceni i sudeći po nekim već citiranim dokumentima, upotrebljene su za „izgradnju položaja u pozadini”, tj. za uređenje i posjedanje tzv. „Vilanj-položaja” sa kojih su se morali povući, kao što smo videli, bez borbe, zbog brzog prodora 6. gardijskog sovjetskog korpusa kod Sederkenja i pada Pečuja. Međutim, njihovo kasnije prisustvo na frontu 2. nemačke oklopne armije je evidentno i utvrđeno. Energичna intervencija njihovih nemačkih gospodara, represalije prema nepoćudnim „izdajicama i dezerterima” i trenutna stabilizacija fronta kod Budimpešte i na liniji „Margita” učinili su da se u ovim jedinicama prevaziđe kriza i demoralizacija, koji su ih zahvatili dok su se ove jedinice nalazile u rejonu Pečuja.

Na ovakvo raspoloženje u mađarskim fašističkim jedinicama nesumnjivo su uticali događaji u Pečuju, sili našeg udara i još neki momenti na koje ukazujemo citirajući već pomenuti izveštaj Ministarstva inostranih poslova NDH:

„... Potvrđene su vijesti o nemirima i demonstracijama studenata u Pečuju, kao i da su se tom prilikom dijelili letci o sporazumu sa Titom, da Pečuj neće biti pripojen Jugoslaviji, ako se mađarske oružane čete pridruže Rusima . . .

„... Čitavih deset dana ranije od pada Pečuja sve radnje su bile zatvorene zbog nemira . . .”

¹ Izveštaj II odseka štaba 51. NOU divizije, br. 14 od 29. XI 1944 (A VII, k. 1395, reg. br. 1—4).

„... U selima i naseljima koje je napustila nje-
mačka nacionalna manjina, Mađari i Šokci su zau-
zimali njihova imanja i propuštali Ruse i partiza-
ne...”¹

Verovatno pod uticajem ovih nemira i sve većeg
neraspoloženja mađarskih masa, tadašnja mađarska fa-
šistička vlada zatražila je 24. novembra od Nemaca da
se zabrani uništenje i razaranje objekata i postrojenja
koja su od vitalnog značaja za život i snabdevanje sta-
novništva, kao što su, električne centrale, vodovod i sl.
Taktizirajući još uvek sa svojim mađarskim savezni-
kom, Nemci su zaista izdali jednu takvu naredbu svo-
jim trupama u Mađarskoj, što predstavlja, po svoj pri-
lici, izuzetak u ponašanju nemačkih okupatora u osvo-
jenim zemljama.²

Nismo slučajno istakli deo neprijateljskog izveštaja
koji se odnosi na sporazum i razgovore koji su tih dana
vodili predstavnici komunističkih partija Mađarske i Ju-
goslavije. Taj sporazum, u kojem su se naša vlada i
Partija, držeći se principa proleterskog internacionaliz-
ma, odrekle bilo kakvih teritorijalnih pretenzija i re-
vandikacija prema mladoj mađarskoj socijalističkoj
državi, koja se tek stvarala, bio je, neosporno, velika
podrška i pomoć Komunističkoj partiji Mađarske. Po-
red toga, držanje naših jedinica na mađarskoj teritoriji
bilo je krajnje korektno i prijateljsko prema mađar-
skom narodu. Posebno su se u tome isticali komunisti
i skojevci i politički radnici u našim jedinicama. Oni su
u svim oslobođenim mađarskim selima i gradovima, u
duhu internacionalističke politike naše Partije, širili i
razvijali duh prijateljstva i solidarnosti između naših
naroda, držali političke zborove i mitinge, pomagali u
uspostavljanju nove narodne vlasti, u brzom otklanja-
nju posledica rata, obnovi i nastavljanju rada privred-
nih preduzeća, saobraćaja, u snabdevanju stanovništva,
itd. Za sve vreme, koliko su se naše jedinice zadržale
na teritoriji Mađarske, nije zabeležen nijedan incident
ili sukob pripadnika Narodnooslobodilačke vojske Jugo-

¹ A VII, k. 321, reg. br. 4/3-2 i 6/3-28.

² A VII, NAV, NT. 311, str. 442—445.

slavije sa mađarskim stanovništvom i mesnim vlastima i organizacijama. Nigde se naši vojnici nisu ponašali kao okupatori, već kao prijatelji i saveznici.

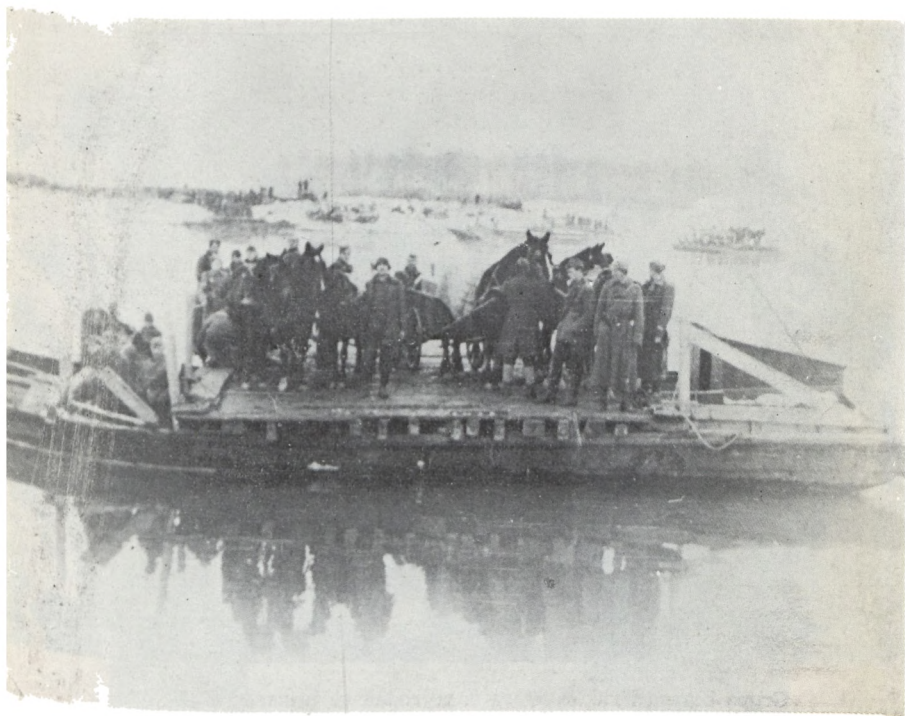
Mađarska vlada i Partija su u više navrata posle rata odale puno priznanje Komunističkoj partiji Jugoslavije, našoj vladi i našim jedinicama i borcima koji su u tim teškim trenucima pružili punu podršku, pomoć i razumevanje mladoj mađarskoj državi i Partiji.¹ Posebno priznanje dobili smo i zato što zločine, teror i progone koje su izvršili mađarski fašisti u okupiranim delovima Jugoslavije nikada nismo identifikovali sa mađarskim narodom, njegovom partijom i novom mađarskom socijalističkom državom, koja se tek stvarala. To priznanje odaju nam i danas mađarski istoričari. Tako se u nedavno objavljenoj knjizi istoričarke Godo Agnes mogu pročitati i ovi redovi:

„...Na mađarskoj teritoriji i na sektoru fronta koje su držale trupe Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, borci i njihovi komandanti, a posebno politički komesari uspostavljali su iskrene i prijateljske veze sa mesnim stanovništvom i podržavali organe nove narodne vlasti u svakom pogledu... Oni su ih upoznavali i prenosili na njih svoje bogato revolucionarno iskustvo, posebno u vezi sa organizacijom i uspostavljanjem nove narodne vlasti i masovnih demokratskih i socijalističkih organizacija...

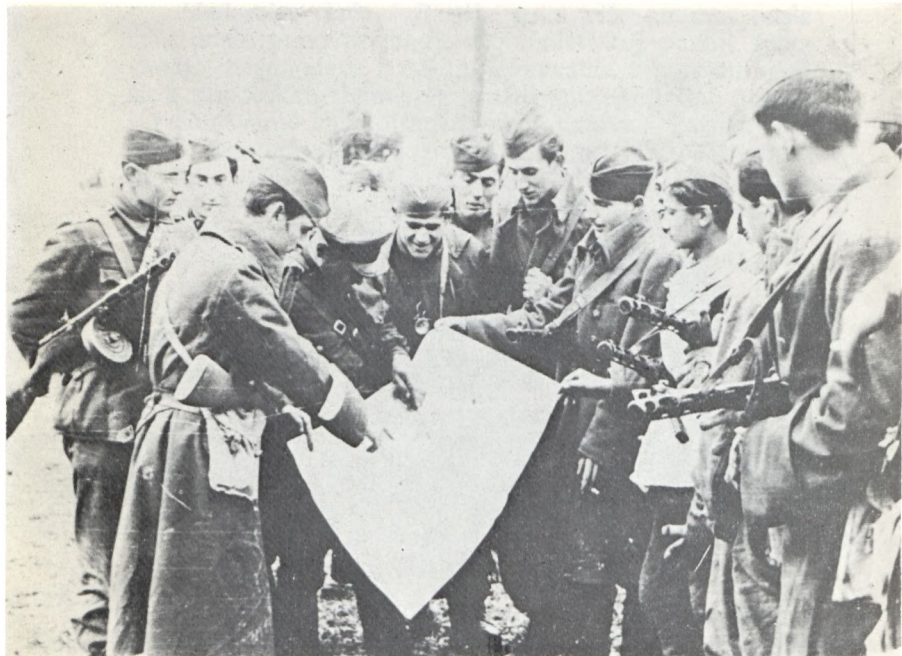
„...Teške posledice fašističke i šovinističke propagande, ugnjetavanja i fizičkog terora, koji su sprovodili mađarski fašistički vojnici u Vojvodini 1941. godine, nisu mogli da zamagle saznanje o zajedničkim interesima i ciljevima borbe naših naroda za novo socijalističko društvo...

„...Sve to je doprinelo da je mađarsko stanovništvo, ne samo u Vojvodini nego i na teritoriji gde su se nalazile trupe NOVJ, masovno stupalo u vojvođanske brigade i jedinice...”

¹ Takvo priznanje učinjeno je i povodom 25-godišnjice oslobođenja, 1970. godine, kada je veći broj naših boraca i rukovodilaca dobio mađarska odlikovanja.

**Prelazak jedinica 12. vojvodanskog korpusa preko Drave
na tzv. Virovitički mostobran**

Grupa boraca i rukovodilaca 8. vojvođanske brigade sa oficirom
236. sovjetske divizije neposredno uoči forsiranja Dunava
kod Apatina

Komandant 7. vojvođanske brigade Milan Ješić Ibra, predaje
raport komandantu Glavnog štaba Vojvodine, general-lajtnantu
Kosti Nađu, u Beremendu, prilikom predaje odlikovanja
istaknutim borcima u batinskoj bici

Pripadnici 104. nemačke divizije, koje je 7. vojvođanska brigada zarobila u Sloveniji, maja 1945. godine

I zaista. Takvo držanje naše vojske doprinelo je da je, za tih nekoliko meseci koliko smo ostali na mađarskoj teritoriji, u vojvodanske jedinice stupio veći broj mađarskih omladinaca i dobrovoljaca. U pomenu-toj knjizi, Godo Agnes navodi da je u našim jedinicama bilo 350—400 mađarskih gradana. Najveći broj ovih dobrovoljaca, oko 250 stupilo je u redove 15. vojvodanske „Šandor Petefi” brigade.¹

SAVEZNIČKO VAZDUHOPLOVSTVO I BATINSKA BITKA

Za svestrano i istorijski objektivno sagledavanje svake ratne operacije — pa i batinske, potrebno ju je posmatrati u vezi sa događajima na ostalim sektorima fronta, pre svega, sa situacijom u bližoj i daljoj pozadini neprijatelja, na njegovim linijama dotura i evakuacije, na njegovim komunikacijama. Ovo utoliko pre što je posredi jedan specifičan, opštenarodni i kombinovani frontalno-partizanski rat na jugoslovenskom ratištu, koji je bio u posrednoj i neposrednoj vezi sa frontom u Baranji i južnoj Mađarskoj. To se ne sme gubiti iz vida jer, ako ništa drugo, neprijatelj nam je bio isti. U konkretnom slučaju bila je to 2. oklopna armija i Komanda Jugoistoka. O tom faktoru je već bilo i biće još reči u ovoj knjizi.

Prisustvo zapadnih saveznika, pre svega, njihovih pomorskih i vazduhoplovnih snaga na balkanskom i sredozemnom ratištu u toku batinske operacije, takode je jedan od faktora koji se mora dovesti u vezu sa predmetom našeg interesovanja. O tome je do sada malo govoreno. Međutim, činjenica je da su tih dana u napuštene grčke gradove i nemačke baze u Egejskom i Sredozemnom moru ušli zapadni saveznici. Iz tih baza, kao i iz onih u Italiji i na afričkoj obali savezničko strategijsko vazduhoplovstvo i pomorske snage ostva-

¹ Godo Agnes, *Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban*, Budapest, 1972, str. 150—157 (poglavlje koje se odnosi na Mađare — borbe 51. vojvodanske divizije i divizije KNOJ-a).

rile su prevlast na moru i u vazduhu. Oslobodivši dalmatinsku obalu Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije došla je u neposredniju vezu sa savezničkim pomorskim i vazduhoplovnim snagama. Oslobođenjem Srbije i Makedonije front u Jugoslaviji još čvršće je povezan sa opšteevropskim. Jugoslovensko ratište postalo je značajna karika koja je integralno povezala istočni i zapadni front Saveznika.

Za razliku od savezničkih kopnenih i pomorskih snaga, čija su dejstva tada imala samo posredan uticaj na uspeh ofanzive Sovjetske armije u Madarskoj, savezničko strategijsko vazduhoplovstvo je i neposrednije doprinosilo pozitivnom ishodu ovih operacija.

Pošto je još u prvoj polovini 1944. godine ostvarilo vazдушnu prevlast nad gotovo čitavim evropskim ratištem, savezničko strategijsko vazduhoplovstvo nastavilo je i dalje, u duhu sporazuma i svojih savezničkih obaveza, sa intenzivnim bombardovanjem i napadima na sve značajnije industrijske centre, saobraćajne čvorove i komunikacije. Tako je u novembru 1944. godine, u vreme batinske operacije, težište 15. savezničke vazduhoplovne armije bilo kidanje veza između Nemačke i Italije i Nemačke i Madarske, dok je cilj savezničkog vazduhoplovstva sa baza u Sredozemlju bilo rušenje saobraćajnih veza između Jugoslavije i Madarske i Jugoslavije i Austrije. Poseban zadatak imale su ove vazduhoplovne snage u odnosu na ometanje i kidanje saobraćajnih veza na pravcu povlačenja Grupe armija „E” iz Grčke i Albanije. Interesantno je odmah napomenuti da se najjača aktivnost savezničke bombarderske avijacije na jugoslovenskom ratištu vremenski poklapa sa najtežim borbama u Baranji (18—22. novembra 1944). Evo šta o tome kaže i nemačka operativna dokumentacija:

„18. 11. — Englezi su srušili most kod Jase-
novca.”

„19. 11. — Razoren tek završeni most kod Vi-
šegrada. Postoje mali izgledi da se poprave tek
porušeni mostovi.

Neprijatelj vrši jak pritisak na linije dotura
napadima iz vazduha i na željeznički most kod

Osijeka. Lepo vreme omogućuje jako dejstvo engleske avijacije na železnički saobraćaj u NDH (Nezavisna Država Hrvatska) ... Razrušen je most zapadno od Zagreba ...

To onemogućava pravovremeno pristizanje pojačanja iz zone Grupe armije „E” na Dunav. Isto tako ni municija, kao jedina pomoć 68. korpusu, nije se mogla doturiti, zato jer je više puta prekinuta pruga Zagreb—Beč i od Zagreba do Drave ...”

„20. 11. 1944. g. — Kod Višegrada otpočeo prevoz skelama, ali je istog dana ponovo prekinut zbog bombardovanja ...

... Zbog oskudice u municiji ograničena je artiljerijska vatra ...

... Ponovo uspostavljen most kod Višegrada ...” itd.

Očito je, dakle, da je, pored obimnih zaprečavanja komunikacija i teških borbi koje su vodile jedinice NOVJ sa nemačkim kolonama u povlačenju iz Grčke, i rušenje mostova od strane savezničke avijacije usporilo njihovo brzo prebacivanje preko reke Drine, Save i Drave u južnu Madarsku.

Isti je slučaj i sa neprijateljskim snagama koje su, kao pojačanje 2. oklopnoj armiji, upućivane iz Italije i severozapadnih krajeva naše zemlje. O tome, takođe, možemo naći podataka u nemačkoj dokumentaciji, gde se tvrdi da je zbog bombardovanja i diverzija na železničkim i drumskim komunikacijama zakasnilo pristizanje, prvo, 44. pešadijske, a zatim i 71. nemačke divizije. Za ovu poslednju se čak određeno kaže da je u rejon Pečuja pristizala „kap po kap”, i da je zbog prekida saobraćaja zakasnila dva dana. Sve je to — po našoj oceni — imalo posrednog ili neposrednog uticaja na ishod batinske operacije.¹

¹ Vid. *Drugi svetski rat*, Vojnoistorijski institut, knj. IV, Beograd, 1967, str. 588; Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, str. 395—414. prevoda.

DOPRINOS 6. SLAVONSKOG I 10. HRVATSKOG KORPUSA NOVJ BATINSKOJ OPERACIJI

Neosporno je, takođe, da su dejstva i veoma živa aktivnost snaga NOVJ, pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, u Slavoniji i Podravini, dakle, u neposrednoj pozadini 2. nemačke oklopne armije, imale uticaja na pozitivan ishod batinske operacije i ofanzive Sovjetske armije u južnoj Mađarskoj.

Na nekoliko zajedničkih sastanaka između predstavnika Vrhovnog štaba NOVJ i komande Trećeg ukrajinskog fronta, održanih po završetku beogradske operacije, uskladena su dejstva i aktivnosti naših snaga sa predstojećim ofanzivnim operacijama Sovjetske armije na srednjem toku Dunava. S obzirom na cilj i pravce udara trupa Trećeg ukrajinskog fronta, posebnu ulogu odigrale su snage NOVJ koje su dejstvovala u medurečju Save, Dunava i Drave, odnosno jedinice 1. proleterskog korpusa u Sremu i 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa u Slavoniji i Hrvatskoj.

Snažna i dotle nevidena kanonada topova i gardijskih minobacača, koja se iznenada prolomila kod Batine i uzdrkala tlo nekadašnjeg Panonskog mora, najavila je početak nove zajedničke ofanzive naših i sovjetskih snaga.

U susret ovoj kanonadi, začula se nova grmljavina partizanskih topova i minobacača, koja se kao eho odbijala sa slobodnih hrvatsko-slavonskih planina i vraćala prema Dravi, Osijeku, Donjem Miholjcu i Virovitici. Svakome ko se u tim danima našao na ovoj sredokraći, između dve vatre, postalo je jasno da se one nisu slučajno podudarile i da su one rezultat uspešnog sadejstva dveju savezničkih armija — NOVJ i trupa Trećeg ukrajinskog fronta.

Neprijatelj je, dakle, a to će reći jedinice 2. nemačke oklopne armije, bio primoran da se istovremeno bori na dva fronta. Njegova armijska pozadina sastojala se od desetak dobro utvrđenih garnizona, koji su aktivnošću naših jedinica bili prikovani za uski prostor oko glavnih saobraćajnica i za pravce dotura i snabdevanja. Izuzetno teške borbe i prave ratne okršaje mo-

rao je da vodi za komunikacije koje vode prema Dravi, a koje su tada bile od velikog značaja za dalji ishod borbi u južnoj Mađarskoj.

Takva snažna aktivnost naših jedinica u Sremu i Slavoniji potpuno je zbunila komandu Jugoistoka i 2. oklopnu armiju, naročito u pogledu daljeg pravca nastupanja sovjetskih i naših snaga sa batinskog mostobrana. Posebno su je zabrinjavali energični pokreti jedinica 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa NOVJ, usmereni sa Papuka i Bilo-gore na sever i prema Po-dravini.

Strahujući da se trupe Trećeg ukrajinskog fronta i 12. vojvođanskog korpusa sa Belomanastirske grede ne upute na jug i u susret slavonskim jedinicama, Komanda Jugoistoka se grozničavo pripremala da zaustavi takav razvoj situacije. Da bi sprečio ovakav ishod, neprijatelju su bile potrebne slavonske planine Papuk, Krndija i Bilo-gora za čvršći oslonac svoje odbrane. Stoga maršal fon Vajks uporno zahteva od štaba 2. oklopne armije da se Papuk „hitno očisti od bandi“.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske ne samo što nije dozvolio da neprijatelj ovlada ovom značajnom i već tri godine slobodnom partizanskom teritorijom nego urgira i naređuje svojim korpusima da još više razviju svoju ofanzivu prema severu i istoku u susret 12. vojvođanskom i 1. proleterskom korpusu NOVJ.

Rezultati ove dvadesetodnevne ofanzive dvaju hrvatskih korpusa (računajući od 11. novembra, tj. od početka batinske operacije, do 1. decembra i oslobodenja Baranje) bili su porazni za neprijatelja. Više od 4.000 neprijateljskih vojnika izbačeno je iz stroja. Zaplenjeno je 989 pušaka, 53 mitraljeza, 39 puškomitraljeza, 14. automata, 11 minobacača, 2 topa, 1 haubica, 1639 ručnih bombi, 230 mina, 536.000 metaka (i to kada je neprijatelj kod Batine bio u vrlo teškoj situaciji zbog nedostatka municije!).¹

Da bi se suprotstavio snažnoj ofanzivnoj aktivnosti jedinica NOVJ u Sremu i Slavoniji, neprijatelj je morao

¹ Ove podatke dobili smo svođenjem hronoloških jedinica za te dane iz knjige *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945. godine*, VII, Beograd, 1965.

angažovati snage jačine oko dva nemačka korpusa i brojne kvislinške, ustaško-domobranske snage (oko 150.000 vojnika!). U jednoj klasičnoj i normalnoj pozadini ratujuće armije i njenoj „pozadnoj prostoriji” sve te snage, uništeno i zaplenjeno oružje, oruđe i borbena tehnika bili bi upotrebljeni na frontu. Pogotovu u takvoj situaciji kada je front 2. oklopne armije u Baranji vapio za svakim vojnikom, za svakim metkom, tenkom i granatom...

Posebno padaju u oči, teška razaranja, svakodnevni napadi i uspesi slavonskih partizana na železničkim komunikacijama i saobraćajnicama neophodnim u to vreme 2. nemačkoj oklopnoj armiji za hitno dovodenje pojačanja i dotur municije. Samo na glavnijim pravcima i komunikacijama prema Dravi i južnoj Madarskoj izvršeno je 426 rušenja železničke pruge, kojom prilikom je uništeno i oštećeno 3 lokomotive, 34 železnička vagona, tri transportna voza, 8 tenkova, 1 kamion, srušena su tri mosta, što je dovelo do prekida saobraćaja po tri do četiri dana. Samo na pruzi Sveti Ivan—Žabno—Križevci pruga je pokidana na 200 mesta i srušen jedan most; kod Nove Gradiške srušena su dva transportna voza; između sela Križa i Ivanić—Grada pruga je pokidana na 80 mesta, a 16. novembra na 62 mesta i srušena dva mosta; 13. novembra železnička komunikacija Našice—Osijek, dakle, najglavnija saobraćajnica za snabdevanje 68. nemačkog korpusa u Baranji, srušena je na 66 mesta itd.¹

Kada se ovi rezultati dovedu u vezu sa istovremenim rušenjima neprijateljskih saobraćajnica u Sloveniji, Bosni i jugozapadnoj Srbiji, može se tek približno sagledati teška situacija u frontovskoj pozadini 2. nemačke oklopne armije. Stoga nije nikakvo čudo što su najbliže jedinice i pojačanja upućeni sa jugoslovenskog i italijanskog fronta kasnili po nekoliko dana, a Grupa armija „E” čitavih šest nedelja, što se osećao nedostatak municije na batinskom mostobranu itd.

Neprijateljsko komandovanje je iznenađeno i začuđeno aktivnošću i žestinom napada 6. i 10. korpusa NOVJ na desnoj obali Drave. „... Maršal (komandant

¹ Isto, str. 1004—1006.

Jugoistoka — prim. N. B.) izražava svoje čuđenje što neprijatelj u teškim situacijama može da ima uspeha i izvan mostobrana...¹ Da bi očistila i učinila upotrebljivom svoju pozadinsku teritoriju, komanda 2. nemačke oklopne armije bila je prinuđena da u jeku najtežih borbi kod Batine organizuje posebne akcije čišćenja u istočnoj Slavoniji i Podravini. Da bi deblokirala svoje napadnute posade u Našicama i sprečila dalje nastupanje jedinica 6. slavonskog korpusa prema Dravi, Osijeku i Đakovu, komanda 2. nemačke armije prisiljena je da ovdje dovodi i zadržava čak i neke jedinice koje su upućene na baranjski front, kao delove 13. SS „Handžar“ divizije i 117. lovačke divizije. Pošto ni ovo nije pomoglo, Komanda Jugoistoka naređuje da se na ovaj sektor hitno dovede 11. vazduhoplovna pešadijska divizija a nešto docnije i ceo 91. armijski korpus i 15. kosački, konjički korpus.²

Već je bilo reči o širem operativnom i strategijskom sadejstvu NOVJ sa Sovjetskom armijom u Madarskoj za vreme batinske operacije. Posebno smo se zadržali na uspešno izvršenom zadatku — vezivanja i zadržavanja velike armijske grupacije generala Lera da blagovremeno izbije na levu obalu Drave. Bilo bi, isto tako, potrebno ukazati na povezanost, i to najneposredniju, svih dejstava 1. proleterskog korpusa NOVJ u Sremu sa batinskom i budimpeštanskom operacijom, zatim sa teškim borbama koje u to vreme vode jedinice NOVJ i 68. sovjetskog korpusa u Srbiji sa nemačkom armijskom grupom Miler. Sve je to jedna osmišljena aktivnost i ofanziva naše NOVJ i Sovjetske armije na jugoistočnom delu savezničkog fronta. Čak i ona dejstva naših jedinica koja se istovremeno razvijaju u dubljoj neprijateljskoj pozadini i koja izgledaju periferna u od-

¹ Operativni dnevnik Komande Jugoistoka, str. 411.

² Jedinice 6. slavonskog korpusa počele su 18. novembra sedmodnevni napad na Našice, u kojem se branilo 1.400 nemačkih vojnika i ustaša. Tom prilikom zaplenjeno je 25 mitraljeza, 14 puškomitraljeza, 7 automata, 559 pušaka, 9 minobacača, 372 ručne bombe, 230 mina, 321.000 metaka i uništeno — 1 kamion, 1 oklopni automobil, 3 tenka, 1 motocikl, a oštećeno 5 tenkova, 1 haubica, 2 mitraljeza, 2 pt. topa i sl. (*Hronologija... i Operativni dnevnik Komande Jugoistoka str. 411*).

nosu na batinsku operaciju, moraju se dovesti s njom u vezu. Evo samo jednog primera:

„Jedinice 8. korpusa NOVJ počele su KNINSKU OPERACIJU. Teške borbe protiv nemačkih, četničkih i ustaških snaga (ostaci 264. pešadijske i 373. legionarske divizije, delovi 944. obalskog artiljerijskog puka, 581. mornarički odred i 501. inžinjerijski bataljon, jedan ustaški bataljon i četnici Popa Đujića — ukupno 12.500 vojnika) vodene su sve do 4. decembra, kada je grad oslobođen. Prema nepotpunim podacima, neprijatelj je imao 6.555 mrtvih i 4.258 zarobljenih, a jedinice 8. korpusa 629 mrtvih, 2.275 ranjenih i 126 nestalih boraca...”¹

Kninska operacija trajala je od 26. novembra do 4. decembra 1944, dakle, u vreme batinske operacije. Pored vremenske povezanosti, u obe operacije i neprijatelj je bio isti i pod istom komandom. Sigurno je da Komanda Jugoistoka ne bi tražila i dovlačila jedinice sa drugih frontova da je iz kninske operacije mogla da izdvoji bar četiri ili pet bataljona. Knin je, svakako, bio bliži od istočne Pruske i Italije. A kninska operacija, odnosno snage 8. korpusa NOVJ, ne samo da su čvrsto vezivale ove nemačke jedinice već su ih i potpuno uništile. Slično je i sa ostalim dejstvima NOVJ, koja se u to vreme izvode, na primer, u Sloveniji, Lici, Bosni i drugim delovima neprijateljske pozadine na jugoistočnom ratištu.

OFANZIVA SE NASTAVLJA

Pošto su do 1. decembra ovladale operativnim mostobranom od preko 25.000 km² i zauzele oko 350 naseljenih mesta na desnoj obali Dunava, trupe Trećeg ukrajinskog fronta razvile su snažnu ofanzivu na sever prema Sekešfehervaru, na severozapad prema Blatnom jezeru i na zapad prema Nađkanjiži.

¹ *Hronologija*, str. 1004—1006.

Neprijatelj je još nekoliko dana pokušavao da organizuje novu liniju odbrane, oslanjajući se na pošumljenu Meček-planinu, i da zaustavi jedinice 4. gardijske i 57. sovjetske armije do pristizanja novih pojačanja. Naročito žestok otpor neprijatelj je pružio duž komunikacija Pečuj—Kapošvar i Pečuj—Sigetvar i na saobraćajnicama koje od Seksarda, Dombovara i Kapošvara vode prema severu i Blatnom jezeru. Ponegde mu je čak uspevalo da snažnim protivnapadima zaustavi brzopokretne prednje odrede i da prinudi na razvoj glavninu sovjetskih gonećih kolona. Međutim, sovjetske borce, koji su prebrodili najveću srednjoevropsku vodenu prepreku i ponovo se dohvatili „čvrstog tla“, više ništa nije moglo zaustaviti.

Osvojivši gotovo na prepad prevoje i greben Meček-planine, koji su oduvek na ovom ravničarskom terenu imali operativno-strategijski značaj, sovjetske jedinice kao da su dobile krila i, pre svega, osećaj sigurnosti. Iza njihovih leđa više nije bilo ledenih talasa razlivenog Dunava i muljevitih baruština istočne Baranje. Pred njima su bili dobri putevi u svim pravcima, a za njima prirodni bastion — Meček-planina.

Višegodišnje ratno iskustvo i samoinicijativa sovjetskih oficira i nižih štabova sada su došli do punog izražaja. Nepregledni brežuljkasti i manevarski prostori prosto su ih izazivali na primenu različitih oblika manevara, a naročito obilaznih i obuhvatnih napada, udara na krila i bokove, zaobilazaka i okruženja tek posednutih i na brzu ruku izgrađenih neprijateljskih položaja. Vreme, kao prostor, bilo im je još saveznik. Neprijatelju se nije smelo dozvoliti da se sredi, da predahne, da se utvrdi na novim položajima. Trebalo je energično ići napred da bi se do kraja iskoristio postignuti uspeh i oteo što veći komad ove bogate i gusto naseljene mađarske teritorije na desnoj obali Dunava.

*
**

Sledeći zadatak 57. sovjetske armije bio je da ovlada linijom: Boronka—Nađtad—Baboča i da osloncem na Blatno jezero i Dravu kod Barča obezbedi levi bok

Trećeg ukrajinskog fronta. Krajnji cilj 57. armije, koji za nju nije bio imperativni zadatak već mogućnost u slučaju povoljnog razvoja situacije, bila je Nađkanjiža i ovladavanje linijom: ušće Mure—Nađkanjiža—Blatno jezero. Postavljajući svojoj levokrilnoj armiji ovako elastičan zadatak i operativni cilj, maršal Tolbuhin je, verovatno, polazio od njenih realnih mogućnosti i od tadašnje situacije i tempa napredovanja na ostalim sektorima fronta. Na prvom mestu moralo se voditi računa o krupnim nemačkim snagama na jugoistočnom ratištu, koje su sve većim izduženjem fronta na Dravi dobijale idealnu mogućnost za udar u bok i pozadinu njegovim snagama severno od Drave. Zatim, moralo se voditi računa da se 57. armija ne isturi suviše napred pre nego što se raščisti situacija kod Budimpešte, gde se u tom trenutku nalazila najveća nemačka grupacija snaga, posebno oklopnih i motomehanizovanih. Dalji razvoj događaja pokazaće da je ova obazrivost sovjetskog komandovanja bila potpuno na mestu. Do konačnog ovladavanja Budimpeštom biće potrebno još dosta napora. Trupe Drugog i Trećeg ukrajinskog fronta biće primorane da u toku narednih meseci vode još mnoge žestoke borbe i da izdrže dve besomučne kontraofanzive nemačkih fašističkih armija u širem rejonu Budimpešte i Blatnog jezera.

Da bi oslobodila sve svoje operativne delove za izvršenje sledećeg zadatka i privukla ih bliže frontu, komanda 57. armije prepušta uređenje i obezbeđenje zauzete teritorije jedinicama Korpusa narodne odbrane Jugoslavije i 12. vojvodanskog korpusa. Posadnu službu i obezbeđenje privrednih objekata i rudnika uglja u Pečuju preuzela su dva bataljona 16. vojvodanske divizije i tri bataljona 13. vojvodanske brigade KNOJ-a. Obezbeđenje leve obale Dunava od Bačke Palanke do Apatina preuzele su jedinice 36. vojvodanske divizije, a obezbeđenje leve obale Drave od ušća Drave do jugoslovensko-madarske granice 51. vojvodanska divizija. Sa istim ciljem, pokrenuta je 1. decembra iz Sombora i 16. vojvodanska divizija. Upućena pravcem Beli Manastir—Šikloš—Šelje, 16. divizija je jedno vreme ostala u operativnoj rezervi 57. sovjetske armije a zatim je, po meri

njenog napredovanja, preuzimala od jedinica 75. sovjetskog korpusa obezbeđenje levog boka 57. armije od jugoslovensko-mađarske granice do Barča.

Oslobodivši se na taj način obaveza obezbeđenja svog sve izduženijeg levog boka na Dravi i sve veće pozadine, komanda 57. armije mogla je sada još energičnije da nastupa prema zapadu.

Veliku ulogu u gonjenju neprijatelja odigrali su brzopokretni i dobro ojačani prednji odredi. Oni su bili stalno za petama neprijateljskim zaštitnicama, zaobilazili ih, obuhvatali sa bokova i napadali iz pokreta ne dozvoljavajući im da se odvoje i razviju za borbu. Najviše uspeha u tom vidu dejstva imali su prednji (goneći) odredi 6. gardijskog korpusa. Spuštajući se sa severozapadnih padina Meček-planine, divizije ovog korpusa su prosto pregazile neprijateljske zaštitničke delove i, pošto su zauzele važne saobraćajne raskrsnice Dombovar i Kapošvar, sručile se u valovitu niziju jugoistočno od Blatnog jezera.

Mnogo teže je bilo na centralnom i levokrilnom delu fronta 57. armije. Ovde se neprijatelj veoma žilavo branio i nastojao da zadrži prelaze na Dravi koje bi mogao upotrebiti za udar u bok i pozadinu sovjetskih i naših snaga u južnoj Mađarskoj. Naročito teške i žestoke borbe vodene su oko važne saobraćajne raskrsnice Sigetvar. Ubacivši u borbu 98. regimentu 1. brdske divizije, koju je prebacio iz Jugoslavije, kod sela Moslavine, neprijatelj je izvršio nekoliko snažnih protivnapada u kojem su učestvovali i povučeni ostaci 44. pešadijske divizije. Puna dva dana smenjivali su se juniši i protivjuriši pripadnika 64. sovjetskog streljačkog korpusa i neprijatelja. Četvrtog decembra, general Šarohin usmerio je prema Sigetvaru delove 6. gardijskog korpusa — 10. gardijsku diviziju pod komandom pukovnika Petruševa, koja je u međuvremenu ovladala Kapošvarom. Spustivši se sa jugozapadnih padina Meček-planine, ova divizija obuhvata Sigetvar sa severa. Za to vreme jedinice 64. streljačkog korpusa podilaze mu sa juga i jugozapada. U silovitom napadu koji je potrajao sve do pred kraj 5. decembra, Sigetvar je oslobođen. Njegovim padom kompromitovani su i jaki neprijateljski položaji

južno od Sigetvara, na kojima su bile zadržane jedinice 75. streljačkog korpusa. To je ubrzalo povlačenje neprijatelja u pravcu Barča i preko Drave i omogućilo jedinicama 75. korpusa da se pomere do linije Sigetvar—Zalata.

NEMAČKI 57. OKLOPNI KORPUS ULAZI U BORBU

U međuvremenu na pravcu glavnog udara Trećeg ukrajinskog fronta nastavilo se nastupanje jedinica 4. gardijske armije. Jedan za drugim padali su gradovi: Bonjad, Seksard, Pakiš... Dohvativši se dobrih puteva sa kamenom podlogom, koji se od Seksarda pružaju na sever prema Budimpešti i Sekešfehervaru i na zapad prema Blatnom jezeru i Dombovaru, 4. gardijska armija produžila je napred. Nemačke i mađarske jedinice, razbijene kod Mohača i Bataseka, nisu više bile u stanju da organizuju bilo kakav ozbiljniji otpor 4. gardijskoj armiji. Da bi prihvatio ove delove, zatvorio nastalu brešu i zaustavio dalje napredovanje gardijskih sovjetskih korpusa, komandant 2. oklopne nemačke armije ubacuje u borbu svoju operativnu rezervu — 57. oklopni korpus. Tek izdvojen iz Grupe armija Jug i potčinjen komandantu 2. oklopne armije, ovaj korpus je, prema planu dejstva nemačkog komandovanja, trebalo da bude upotrebljen za protivudar u bok sovjetskih snaga na desnoj obali Dunava. Umesto toga, morao je da improvizuje i posedne na brzu ruku poširoku liniju odbrane od Dunafeldvara do Cecea i Tomaša. Jednu svoju diviziju — 23. oklopnu, komandant 57. nemačkog korpusa je ipak uputio u protivnapad. Posle kraće, ali žestoke susretne borbe severozapadno od Pakiša, ova divizija prisiljena je na povlačenje uz velike gubitke. Nakon toga probijena je i nova linija odbrane neprijatelja. Put prema Blatnom jezeru i Sekešfehervaru bio je time otvoren.

Prevalivši za svega četiri dana 80 kilometara, divizije 21. gardijskog korpusa izbijaju na južnu obalu Blatnog jezera kod Šiofoka. Uprkos sve većem otporu, i ostale divizije 4. gardijske armije ubrzo izbijaju pred

novu odbrambenu i dobro utvrđenu liniju odbrane, „Margita-liniju”. Kod Adonjija na Dunavu dolazi do spajanja jedinica 4. gardijske armije Trećeg ukrajinskog fronta sa 46. armijom Drugog ukrajinskog fronta, koja je u međuvremenu takođe forsirala Dunav i produžila prema jezeru Valence i Budimpešti.

*
**

Potrebno je nešto više reći i o forsiranju Dunava južno od Budimpešte, koje je izvela 46. armija Drugog ukrajinskog fronta između 5. i 9. decembra, u vreme kada su trupe Trećeg ukrajinskog fronta već izbijale na južnu obalu Blatnog jezera i jezera Valence. Po zamisli sovjetskog komandovanja, bio je to lančani nastavak ofanzive Trećeg ukrajinskog fronta, koja je počela kod Batine. Osnovni cilj ofanzive 46. armije, koja je trebalo da otpočne 30. novembra, ali je zbog vremenskih nepogoda odložena do 5. decembra, bio je da se iskoristi postignuti uspeh na desnoj obali Dunava, probije nova odbrambena linija neprijatelja i završi neposredno okruženje Budimpešte. Bio je to, u stvari, po našoj oceni, pravi početak velike budimpeštanske operacije, dok su sve ostale operacije, vodene u vremenu od kraja oktobra do početka decembra u međurečju Tise i Dunava, predstavljale veliku predigru i stvorile uslove za uništenje velike nemačke grupacije kod Budimpešte. Batinska bitka se takođe ne može odvajati od Budimpeštanske operacije, jer se njene dimenzije, značaj i finale mogu sagledati tek kod Budimpešte. Izdvojili smo je samo zbog toga što je domen našeg interesovanja vremenski i prostorno vezan isključivo za onaj deo zajedničkih dejstava Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i jedinica Sovjetske armije na spoju dvaju savezničkih frontova.

Vratimo se na trenutak 46. armiji, ne samo zato što je ona 12. decembra ušla u sastav Trećeg ukrajinskog fronta a time i u domen našeg interesovanja već, pre svega, što je njeno dejstvo u prvim danima decembra imalo velikog značaja za dalji razvoj događaja kod Budimpešte.

Pošto je u toku novembra, sa ostalim armijama Drugog ukrajinskog fronta, posle žestokih borbi oslo-

bodila veliku teritoriju između Tise i Dunava, ona je uporno i neumoljivo nastavila da sužava i steže svoj deo obruča oko Budimpešte. Izbivši na ivicu spoljne odbrane Budimpešte, 46. armija pokušala je u nekoliko navrata da probije neprijateljsku odbrambenu liniju ispred Budimpešte. Uspeh je, naravno, izostao zbog žilave neprijateljske odbrane i nedostatka snaga i sredstava za frontalni proboj. Ni ostale armije fronta nisu zabeležile vidnije uspehe. Očigledno je trebalo primeniti bliži obilazni manevar da bi se smanjili gubici na utvrđenim prilazima grada.

U takvoj situaciji, maršal Malinovski, komandant Drugog ukrajinskog fronta, postavlja zadatak 46. armiji, kojom je komandovao general-lajtnant Šlemin, da forsira Dunav sa četiri divizije u prvom ešelonu, na frontu širine oko 20 kilometara, između Erda i Adonjija. Po ovladavanju mostobranom trebalo je razviti ofanzivu u pravcu Bičke, radi taktičkog zaokruženja Budimpešte sa zapada. Bio je to zaista smeo potez maršala Malinovskog, preduzet u trenutku kada je neprijatelj na tom sektoru imao najgušću koncentraciju trupa (Grupa „Frajter-Piko“, sa oko pet pešadijskih i jednom oklopnom divizijom) i gde je njegova odbrana bila najbolje utvrđena. Da bi se iznenadio neprijatelj, forsiranje je izvršeno noću i bez prethodne artiljerijske pripreme.

Neprijatelj je ipak otkrio pripreme 46. armije i njene prve talase dočekaio uraganskom artiljerijskom i streljačkom vatrom. Već na početku desanta sa ostrva Čepel izbačeno je iz stroja više od 75% prevoznih sredstava i naneti su teški gubici desantnim snagama. Ne obazirući se na to, komandant armije ubacuje nove talase i rezervna prevozna sredstva. I sovjetska artiljerija otvorila je snažnu vatru po neprijateljskim položajima na desnoj obali Dunava. Gazeći po ledenoj vodi, izloženi ubitačnoj vatri, sovjetski borci su zauzimali metar po metar suprotne obale. Do kraja dana, 5. decembra, pukovi prvih ešelona zauzeli su mostobran širok 18 i dubok 3—4 kilometra. Najveću upornost pokazali su borci 316. streljačke divizije i posebno borci 1. bataljona 1077. puka ove divizije. Iako desetkovani, oni su sačuvali

osvojeni „pedalj zemlje” do prelaska novih talasa.¹ Uvođenje u borbu sledećih ešelona, u kojima se nalazio i jedan motomehanizovani korpus, nije izvedeno po predviđenom planu zbog nedostatka prevoznih sredstava (46. armija bila je ojačana sa tri pontonsko-inžinjerijske brigade i jednim pontonsko-mostovnim pukom).

Uvodeći iz rezerve fronta 8. nemačku tenkovsku diviziju i jednu brigadu jurišnih topova, neprijatelju je pošlo za rukom da 9. decembra zaustavi 46. armiju i prinudi je da prede u odbranu na liniji Erd—Baračka—Kapolnasnjek. Povezavši se čvrsto sa desnokrilnim jedinicama 4. gardijske armije koje su kod jezera Valence takođe zadržane na „Margita-liniji” između jezera Valence i Blatnog jezera, 46. armija se učvrstila i ukopala na dostignutim položajima.²

¹ Kakav su podvig izvršili borci 1. bataljona 1077. sovjetskog puka, vidi se iz činjenice da je deseterica boraca ovog bataljona proglašeno herojima Sovjetskog Saveza (vid. Petruhin, V. S., *Heroji Dunaja*, Moskva, 1972, str. 65—87).

² U posleratnoj sovjetskoj vojnoj historiografiji postoje različita, često oprečna mišljenja o celishodnosti upotrebe i dejstva 46. armije u prvoj polovini decembra, južno od Budimpešte. Isto tako podeljena mišljenja i ocene mogu se naći i o celokupnom dejstvu trupa Drugog ukrajinskog fronta od kraja oktobra do 12. decembra 1944. godine.

Za relativno sporo napredovanje trupa Drugog ukrajinskog fronta, posle debrecinske beogradske operacije, i za neizvršenje dva postavljena i ponovljena zadatka — zauzimanja Budimpešte, sovjetski istoričari nalaze različite uzroke. Pored Staljinove nerealnosti i njegove nestrpljivosti da iz spoljnopolitičkih razloga što pre ovlada Budimpeštom — o čemu je bilo reči — navode se i razlozi objektivne prirode: obilne padavine, koje su učinile gotovo neprohodnim ove, inače, loše ravničarske puteve; nabujale i razlivene reke — Tisa i Dunav; udaljenost sopstvenih baza za snabdevanje; izmorenost trupa posle četiri meseca neprekidnih borbi od zapadnih granica SSSR preko Sofije, Beograda do Budimpešte itd.

Kao razlog subjektivne prirode navodi se slaba obaveštenost o neprijatelju, o njegovim jakim operativnim rezervama dovedenim u međuvremenu u rejon Budimpešte. Višim komandama se zamera necelishodna i nesinhronizovana upotreba združenih jedinica a posebno brzopokretnih, tenkovskih i motomehanizovanih snaga. Uprkos brojčane i tehničke premoći koja je bila na sovjetskoj strani (u ljudstvu 4 : 1, artiljeriji 4,5 : 1, tenkovima i avionima 2 : 1 itd.), nije bila dovoljno izražena snaga udara i manevra, naročito tenkovskih i motomehanizovanih korpusa, išlo se u kordonskom rasporedu sa pešadijom u prvim borbenim ešelonima. Navodi se i slaba upotreba, organizacija i

PRIZNANJA I POHVALE 51. VOJVODANSKOJ DIVIZIJI

Po izbijanju na levu obalu Drave, 29. novembra, jedinice 51. vojvodanske udarne divizije izvršile su 1. decembra smenu preostalih delova 75. sovjetskog korpusa i preuzele obezbeđenje levog boka Trećeg ukrajinskog fronta od ušća Drave do sela Torjanci, gde se nalazila bivša jugoslovensko-mađarska granica. Saglasno direktivi Vrhovnog štaba NOVJ i Glavnog štaba Vojvodine, pored obezbeđenja boka i pozadine 57. sovjetske armije, naše jedinice su dobile zadatak da podrže dejstva 6. i 10. korpusa NOVJ u pozadini nemačkog fronta u Sremu i na Dravi. Brigade 51. divizije zauzele su sledeći raspored: 8. vojvodanska brigada posela je desnu obalu Drave, od njenog ušća do pustare Topolik. Dvanaesta brigada, koja se dotle nalazila u severnoj Baranji radi organizovanja narodne vlasti, preuzela je sektor fronta od pustare Topolik do Velikog Bezdana. Sedma brigada je preuzela odbranu zapadnog sektora

grupisanje artiljerije, greške u komandovanju, slabom poznavanju situacije u svojim jedinicama i sl.

Komandi Drugog ukrajinskog fronta se zamera što nije bolje obezbedila 46. armiju artiljerijom i odgovarajućim inžinjerijskim sredstvima, što joj je postavila tako nerealan zadatak — okruženje Budimpešte sa forsiranjem tako velike reke, branjene krupnim neprijateljskim snagama i na frontu širokom 110 kilometara, što nije iskoristila postojeći mostobran 4. gardijske armije, udaljen svega 35 kilometara južno od sektora forsiranja 46. armije i sl. U operativnoj dokumentaciji Drugog ukrajinskog fronta priznaje se da su „snage 46. armije na desnoj obali Dunava bile očigledno nedovoljne za okruženje Budimpešte sa zapada...”

I pored ovih slabosti, mislimo da se prelaz 46. armije na desnu obalu Dunava i njeno prepotčinjavanje komandi Trećeg ukrajinskog fronta pozitivno odrazio na njegova dalja dejstva. Za obezbeđenje velike slobodne teritorije na desnoj obali Dunava i za izvršenje sledećeg zadatka — operativnog zaokruženja Budimpešte, maršal Tolbuhin je dobio još jednu kompletnu armiju sa tri korpusa i tenkovskim i motomehanizovanim ojačanjima. To je omogućilo 4. gardijskoj armiji da skрати dotle razvučeni front i zgusne svoj borbeni poredak, što je doprinelo da se zaustave i odbiju jake nemačke protivofanzive u januaru i martu 1945. godine (videži M. M. Minasjan, *Osvobođenje narodov južo-vostočnoj Evropi*, Moskva, 1967, str. 328—331; Arhiv MO SSSR, f. 240, op. 73765, d. 42/b, 1. 165).

fronta od Velikog Bezdana do jugoslovensko-mađarske granice.

Uporedo sa intenzivnim utvrđivanjem položaja na levoj obali Drave, naše jedinice imale su zadatak da neprekidno izvidaju i osmatraju druge obale i da, po mogućnosti, uspostave vezu sa jedinicama 6. slavonskog korpusa u Podravini. Izviđanja su pokazala da je u borbenom poretku neprijatelja bilo još dosta neposednutog prostora koji je on kontrolisao patrolama iz naseljenih mesta. Nekoliko takvih „meduprostora“ nalazilo se istočno i zapadno od Osijeka, kod Belog Brda i Bistrinaca. Prebegli i demoralisani nemački i kvislinški delovi iz Baranje stvarali su pometnju u neprijateljskim garnizonima na desnoj obali Drave. Povremena vatra naših minobacača, koja je tukla vojne objekte u Osijeku i utvrđene tačke otpora na drugoj obali, povećavala je uznemirenost civilnog stanovništva i neprijatelja.

Za iscrpene jedinice 51. divizije kraći pređah nakon oslobođenja Baranje došao je u pravi čas. Trebalo je što pre popuniti jedinice ljudstvom i materijalom, utvrditi gubitke i otkloniti posledice teških dvadesetodnevnih borbi. U svim jedinicama održavani su vojni i partijski sastanci, analizirani nedostaci, uspesi, iskustva. Novoprimitljivi boreci, koji su u neke jedinice stizali još u toku bitke, pohađali su intenzivnu vojno-političku obuku. Brigade su brzo poprimale raniji izgled, ali obogaćene još jednim velikim ratnim iskustvom. Na dan 1. decembra, i pored osetnih gubitaka, 8. vojvođanska brigada je imala 2.681 borca. Ostale brigade su takođe popunjene do svoje formacije. U međuvremenu je u Baranju stigla i novoformirana 14. vojvođanska (slovačka) brigada i Artiljerijska brigada 51. divizije. Divizija je sada imala četiri pešadijske i jednu artiljerijsku brigadu, sa više od 10.000 boraca. Ovako popunjena i kompletirana novim sovjetskim naoružanjem mogla je preuzeti odbranu dela fronta na levoj obali Drave u širini od preko 60 km.

Savetovanju 1. i 2. decembra, u štabovima brigada, prisustvovali su i članovi štaba divizije. Tom prilikom ukazano je na propuste u radu štabova i komandi; analizirana su iskustva i uzroci relativno velikih naših gubitaka. Po tadašnjim nepotpunim operativnim podaci-

ma, u celoj diviziji bilo je 271 poginuli, 227 nestalih i 850 ranjenih boraca i rukovodilaca, dok su jedinice 51. divizije uništile više od 2.500 i zarobile 140 neprijateljskih vojnika. Iz priloženih spiskova i naknadnim istraživanjem utvrđeno je da su i naši i neprijateljski gubici bili mnogo veći.

Tih dana položaje 51. vojvodanske divizije obišao je komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, general-lajtnant Kosta Nad. Borcima i rukovodiocima ove najmlađe divizije NOVJ, on je odao priznaje za junačko držanje u batinskoj operaciji i štabu divizije naredio da za odlikovanje predloži sve one koji su se posebno istakli u borbama. Štabu divizije izrazio je svoju zahvalnost i komandant Trećeg ukrajinskog fronta, maršal Tolbuhin. Prvog decembra stigla je i depeša Vrhovnog komandanta NOVJ, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita. U njoj se kaže:

„Borcima, podoficirima oficirima i politkomesarima 51. divizije.

Izražavam svoju zahvalnost borcima, podoficirima, oficirima i političkim radnicima 51. divizije koji su pokazali izvanrednu hrabrost i upornost pri oslobodenju Baranje, na čelu sa štabom divizije, komandantom p. pukovnikom Sretom Savićem, politkomesarom divizije Đurom Medenicom i zamenikom komandanta Đurom Dulićem.

Naročitu pohvalu zaslužuje VII brigada ove divizije na čelu sa komandantom majorom Milanom Ješićem.

Rame uz rame sa herojskom Crvenom armijom mladi borci Srema, Banata i Bačke borili su se nesebično za oslobodenje svoje braće u Baranji, a zajedno sa njima oni će goniti fašističke okupatore sa drugih delova naše zemlje. Jedinstvo i požrtvovanost u borbi protiv okupatora — garancija su naše potpune pobede.

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito”

U dnevnoj zapovesti Vrhovnog komandanta sovjetskih oružanih snaga od 29. novembra, pored imena sovjetskih jedinica i njihovih komandanata, pohvaljena je i 51. divizija NOVJ pod komandom potpukovnika Srete Savića. Sve ove jedinice dobile su i počasni naziv „dunavska”. Istog dana u 21.00 čas po moskovskom vremenu u glavnom gradu SSSR, salvom od 20 artiljerijskih plotuna iz 224 topa, pozdravljene su trupe Trećeg ukrajinskog fronta i 12. korpusa NOVJ, pod komandom general-lajtnanta Koste Nada.

OGORČENE BORBE NA „MARGITA-LINIJI” I KOD NAĐBAJE

Neuspeli protivudar 57. nemačkog oklopnog korpusa i gubitak brdsko-planinskih položaja severno od Pečuja doveo je nemačko komandovanje i jedinice u tešku situaciju. Ono što Vrhovna komanda oružanih snaga (OKW) i Hitler nisu mogli da shvate, shvatio je Guderijan, načelnik štaba Vrhovne komande kopnenih snaga (OKH). Preuzevši komandu i na ovom sektoru fronta, on je veoma realno (po nekima, pesimistički) predvideo ovakav razvoj situacije i otvoreno izjavio da „treba računati na pad celokupne naše odbrane na Dunavu”. Ne gubeći mnogo vremena oko saniranja postojećeg stanja i vraćanja izgubljenih položaja, on je svu pažnju usredsredio na dovršenje i blagovremeno posjedanje sledećeg odbrambenog pojasa — „Margita-linije”. Procenivši da je glavni strategijsko-operativni cilj Trećeg ukrajinskog fronta zaokruženje Budimpešte, Guderijan je posebnu pažnju posvetio sektoru odbrane između Blatnog jezera i Budimpešte. Tu se nalazio najtvrdi deo odbrane ili njeno težište. Tu je ona bila i najdublja. Tako se na sektoru između dva jezera, Blatnog i Valence, neprijateljska odbrana sastojala od tri uzastopna odbrambena pojasa. Prvi, glavni odbrambeni pojas sastojao se od dva utvrđena položaja dubine 6—8 km. Sledeći se nalazio na dubini od 6—15 km. I ovaj pojas je imao nekoliko dobro utvrđenih položaja, sa mnogo

armirano-betonskih utvrđenja i protivtenkovskih prepreka. U sistem ovih pojasa ulazio je i utvrđeni srednjovekovni grad Sekešfehervar, sa svojim jakim bedemima. Odbrana ovog sektora fronta poverena je, početkom decembra, jakoj nemačkoj armijskoj grupaciji „Frajter Piko“, koja je sa 2. oklopnom armijom prepotčinjena Grupi armija Jug.

Jak prirodno-geografski položaj nudile su severozapadne obale jezera Valence i Blatnog jezera, u čijoj se pozadini nalazilo pošumljeno brdsko-planinsko zemljište — Bakonjsko gorje.

Na zapadnom sektoru „Margita-linije“, ispred fronta 57. sovjetske armije, neprijateljska odbrana se sastojala takode od nekoliko dobro utvrđenih odbrambenih pojasa. Prvi i glavni odbrambeni pojas nalazio se na zapadnim obalama rečice Boronka i Rinij i oslanjao se levim krilom na jugozapadnu ivicu Blatnog jezera, a desnim na Dravu. U sistemu ovog pojasa, kao utvrđeni rejoni, bili su gradovi: Marsali, Nađatad i važne raskrsnice Nađbaja, Bohonji i Baboča, dok su ostala naseljena mesta pretvorena u utvrđene otporne tačke. Odbranu ovog sektora fronta blagovremeno su posele pristigle jedinice nemačke 2. oklopne armije, 3. konjička brigada i neke mađarske jedinice iz reorganizovane Južne armije. One su prihvatile jedinice 68. nemačkog korpusa, koji se i dalje ubrzano povlačio na zapad. Centralno mesto na ovom sektoru fronta od Laboda do Mestignja povereno je tek prispeloj 1. brdsko-alpskoj diviziji.

Neki delovi ove zloglasne hitlerovske divizije bili su već upotrebljeni u borbama kod Kneževih Vinograda, zatim kod Kapošvara i Sigetvara, ali je njena glavovina tek 4. decembra, preko Moslavine, prebačena najpre u rejon Kapošvara, gde je puna četiri dana zadržavala prodor 64. sovjetskog korpusa. Nakon toga glavovina divizije povukla se na „Margita-položaje“, dok je njena 99. regimenta (puk) prebačena u rejon Nemetsvida. Sa 3. konjičkom brigadom, ova regimenta je izvela uspešan protivnapad u kojem je ponovo ovladala brežuljkastim terenom zapadno od Marcalija i Mestenjija. U žestokim desetodnevnim borbama ova divizija je uspela ne samo da održi svoj deo fronta nego i da ponovo zauzme gradove Marcali i Mestengi i raskrsnicu Nađbaja. Za ovaj

uspeh Hitler je 98. regimentu 1. brdske divizije odlikovao visokim vojnim odlikovanjem — lovorovim listom, a njenog komandanta, pukovnika Špindlera, trnolistom.¹

O žestini ovog sukoba između nemačke 1. brdske i sovjetske 20. gardijske divizije kod Nadbaje govore i sovjetski historičari.²

U nemogućnosti da probije novu odbrambenu liniju neprijatelja kod Nadbaje, komandant 57. sovjetske armije, general Šarohin, pokušao je da to učini na njenim krilima. U žestokim dvodnevni borbama pošlo je za rukom jedinicama 64. i 75. streljačkog korpusa da zauzmu važne saobraćajne raskrsnice Nađatad i Baboću (15 km severoistočno od Barča). Jedinice 6. gardijskog korpusa uspele su jedino još da očiste od neprijatelja južnu obalu Blatnog jezera do njene zapadne ivice i zauzmu Balatonsentderđ. Dalje se nije moglo bez privlačenja novih rezervi, popune jedinica i organizovanja proboja nove utvrđene linije neprijatelja. Zima se neprimetno spustila na bojište i zavejala dubokim smetovima puteve i polja u nepreglednoj ravnici južne Madarske. Po naređenju maršala Tolbuhina, zaustavljeno je dalje nastupanje Trećeg ukrajinskog fronta, koje je započelo 11. novembra forsiranjem Dunava kod Batine.

Na dan 9. decembra linija fronta (ispred trupa Trećeg ukrajinskog fronta i 12. korpusa NOVJ) izgledala je ovako: od Erda na Dunavu (jugozapadno od Budimpešte) do jezera Valence branila se 46. sovjetska armija; od Valence do Blatnog jezera — 4. gardijska armija, ojačana sa 18. tenkovskim i 5. gardijskim konjičkim korpusom; od Blatnog jezera do Barča i Drave u odbranu je prešla i 57. sovjetska armija; na levoj obali Drave i Dunava, od Barča do Bačke Palanke, na frontu širokom više od 180 km, branio se 12. vojvodanski korpus NOVJ. Ukupno, na ovom 450 km širokom frontu branilo se četrdeset sovjetskih i tri jugoslovenske divizije (od toga osam tenkovskih i motomehanizovanih divizija i jedan utvrđeni rejon).

¹ Hubert von Lanz, *Gebirgsjäger, die 1. G. Division 1935—1945. godine*, Podzun, 1954, str. 290.

² M. M. Minasjan, *Osvobođenje narodov jugo-vostočnoj Evropy*, Moskva, 1967, str. 341, Šarohin, *Put k Balatonu*, str. 67.

Nasuprot sovjetskim i našim snagama stajale su: 6. nemačka, 3. mađarska, 2. nemačka oklopna armija i delovi Grupe armija „F” na desnoj obali Drave ili, ukupno, 25 neprijateljskih divizija, od kojih pet tenkovskih, jedna motomehanizovana, dve konjičke divizije, jedna konjička brigada i jedna motomehanizovana brigada.

Odluku o zaustavljanju daljeg nastupanja 57. sovjetske armije pre nego što je ovladala svojim sledećim operativnim ciljem — Nađkanjižom, maršal Tolbuhin je doneo ne samo zbog veoma žilavog otpora koji je neprijatelj pružio pod Nađbajom, na prilazima bogatom naftonosnom području i na jakoj odbrambenoj „Margita-liniji”. On je, pre svega, imao u vidu novu direktivu Sovjetske vrhovne komande, po kojoj je 12. decembra trebalo izvesti sledeću fazu budimpeštanske operacije. Nezadovoljna očigledno slabim rezultatima četrdesetodnevne ofanzive trupa Drugog ukrajinskog fronta pod Budimpeštom i nestrpljiva da što pre zauzme mađarsku prestonicu, Sovjetska vrhovna komanda naređuje maršalu Tolbuhinu da sa glavninom svojih trupa (4. gardijskom i 46. armijom) odmah počne pripreme za proboj nove neprijateljske odbrambene linije između Blatnog jezera i Dunava. Trebalo je izvršiti planirano operativno i taktičko zaokruženje Budimpešte sa zapada i spojiti se na severu sa trupama Drugog ukrajinskog fronta. Budimpešta je sada postala primarni operativno-strategijski cilj trupa dvaju sovjetskih frontova. (Prema sovjetskoj historiografiji, od 29. oktobra do 12. decembra budimpeštanska operacija se tretira isključivo kao operacija jednog, tj. Drugog ukrajinskog fronta, a tek 12. decembra ona postaje zajednička operacija dvaju sovjetskih frontova.)¹

Glavni razlog zbog kojeg je maršal Tolbuhin zastavio dalje nastupanje 57. armije jeste njeno sve izduženije i sve otkrivenije levo krilo. U tom trenutku njegova dužina iznosila je oko 200 km. Pokušaj da se snaga 68. sovjetskog i 1. proleterskog i 12. vojvodanskog korpusa NOVJ skрати front na Dunavu i Dravi i da se Sremski front pomeri dublje na zapad, ostao je — kako ćemo videti — bez većih rezultata. U takvoj situaciji

¹ Minasjan, cit. delo, str. 330. i 331.

odluka maršala Tolbuhina bila je pravilna. Istovremeno vođenje operacija na više izdvojenih i gotovo divergentnih pravaca bilo je veoma rizično i fizički gotovo neizvodljivo.

Za operacije ovakvih razmera i pri forsiranju velikih reka od velikog značaja je učešće i sadejstvo rečne ratne flotile. Naravno ukoliko postoje uslovi za njeno korišćenje. Sovjetska rečna ratna flotila imala je veliko ratno iskustvo i poveći spisak uspešnih dejstava na velikim rekama. Posebno na donjem toku Dunava kod Silistre i Ručuka u Bugarskoj, zatim kod Radujevca i Beograda u Jugoslaviji. Sa svojih 80 plovnih jedinica (najveći broj ovih jedinica sačinjavali su oklopni brodovi), dobro uvežbanom mornaričkom pešadijom i moćnom artiljerijom i reaktivnim minobacačima, Dunavska ratna flotila predstavljala je gotovo nezamenljiv rod vojske i u budimpeštanskoj operaciji, a nešto docnije i u bečkoj operaciji. Da bi odgovorila svom izuzetno važnom zadatku pri forsiranju srednjeg toka Dunava i što bolje sadejstvovala sa 57. sovjetskom i 4. gardijskom armijom u predstojećim operacijama, Dunavska ratna flotila stavljena je pod komandu maršala Tolbuhina i štaba Trećeg ukrajinskog fronta.

U trenutku planiranja i izvođenja prve i druge faze batinske operacije, Dunavska ratna flotila nalazila se u rejonu Beograda i Novog Sada. Da bi izvršila postavljene zadatke, pred štab flotile postavilo se pitanje kako dovesti flotu u rejon jedinica 57, a nešto docnije i 4. gardijske armije. Od Bačke Palanke, tačnije od Neština, sve do Apatina, Mohača i dalje na sever, Dunav se tada nalazio pod delimičnom ili potpunom kontrolom neprijatelja. Posebnu teškoću u tom pogledu predstavljala je okuka Dunava kod Vukovara. Strma i nadvišavajuća desna obala, mala širina reke, visok vodostaj, poplavljene malobrojne ade i slaba razuđenost obale omogućili su neprijatelju potpunu kontrolu ovog sektora, a onemogućavali prolaz sovjetskih brodova, posebno onih sa dubljim gazom i većim deplasmanom. Kao za inat, na celom ovom sektoru nije bilo nijednog dubljeg kanala, prikrivenog rukavca ili mrtvaje, kojom bi se pri ovakvom vodostaju mogla zaobići vukovarska okuka Dunava.

Sasvim drugačija situacija u tom pogledu bila je od ušća Drave, dalje na sever, sve do Mohača i Baje.

Sada je trebalo što hitnije prebaciti flotilu u rejon Apatina, Batine, Mohača i Baje. A brodovi, naročito oni oklopni, nisu isto što i tenkovi-amfibije, koji se mogu kretati i po suvom. Trebalo je, dakle, ili očistiti okuku Dunava od neprijatelja ili naći neko drugo rešenje.

Posmatran u širem kontekstu tadašnje situacije i u planovima daljeg razvoja sovjetske ofanzive u Panonskoj niziji, Dunav je imao mnogo veći značaj. Dunav je bio i najveća vodena saobraćajnica za snabdevanje više od milion sovjetskih vojnika u Podunavlju. U uslovima brzog napredovanja i kada su se najbliže sovjetske baze za snabdevanje bile udaljile više stotina kilometara od svojih jedinica, kada su ih delili porušeni mostovi, izrovani putevi, iskidane železničke linije, velike prirodne prepreke, Transilvanske Alpe, Karpati itd., Dunav je dobio izuzetan značaj u planovima sovjetskog komandovanja. To je, svakako, znao i neprijatelj. Zato ga je tako uporno i branio. Čak i kada je u sovjetske ruke pao ceo srednji tok Dunava, i Budimpešta, i Komarno, i Der, Nemci su još grčevito branili okuku Dunava kod Vukovara i Sremski front. Sa ove okuke, oni su sve do proleća 1945. i proboja Sremskog fronta neposredno ugrožavali tada već duboku pozadinu sovjetskih trupa u Madarskoj i naših snaga u Vojvodini i Baranji. Sa tog sektora neprekidno su zasipali Dunav plovećim minama, diverzijama i patrolnim čamcima u pravcu Apatina, Šida, Osijeka...¹

¹ Pred kraj batinske operacije i neposredno posle nje Nemci su u nekoliko navrata ozbiljno ugrozili naše prelaze na Dunavu, posebno prelaze 75. sovjetskog korpusa i 8. vojvodanske brigade kod Apatina. U jednom takvom prodoru Dunavom oni su sa nekoliko brzih motornih čamaca i rečnih brodova uspeli da se probiju pored naše iznenađene odbrane kod Apatina. U rukaveu Starog Dunava uspeli su da potope nekoliko naših plovnih objekata i nanesu osetne gubitke sovjetskim jedinicama koje su obezbeđivale ovo mesto prelaza. Čim je preuzeo odbranu ovog dela fronta, štab 36. divizije uputio je na ovaj sektor protivkolska sredstva i čete teškog oružja 5. vojvodanske brigade, koji su onemogućili dalje iznenađne prodore neprijateljske flotile od Vukovara.

Da bi rešio problem prebacivanja svoje flotile u rejon dejstava opštevojnih jedinica, admiral Gorškov, komandant Dunavske flotile morao je da pravi velike zaobilazne i prikrivene manevre. Delove svoje Prve brigade rečnih brodova, 83. brigade mornaričke pešadije i veći deo ostalih jedinica flote uputio je Tisom do Bečeja, a zatim Kanalom kralja Petra do Bezdana. Pojedini plovni objekti rasklopljeni su i transportovani suvozemnim putem do Bezdana. Koristeći se zatim, koritom Starog Dunava, većim kanalima i odsecima Dunava, koji su već bili pod kontrolom naših i sovjetskih trupa, admiral Gorškov je uputio delove svoje flote u rejon Apatina, Mohača, Baje i dalje prema Gerenu i Dunavfeldvaru, gde su se stavili na raspolaganje komandantima opštevojnih jedinica i uključili se u njihove operacije. Drugu brigadu rečnih brodova, 305. samostalni bataljon mornaričke pešadije, delove 1. gardijskog utvrđenog rejona i pet čamaca reaktivnih minobacača, admiral Gorškov je zadržao u rejonu Novog Sada, gde su, po naređenju maršala Tolbuhina, pripremali desant na okuku Dunava kod Vukovara.

SREMSKI FRONT SE POMERA NA ZAPAD

Nakon izvlačenja 12. vojvođanskog korpusa NOVJ iz Srema i njegovog uključenja u operacije za oslobodjenje Baranje, na Sremskom frontu je ostao 1. proleterski korpus sa četiri divizije NOVJ (1. proleterskom, 11. krajiškom, 21. srpskom i 6. ličkom). Dejstvujući po jedinstvenom planu i dogovoru sa maršalom Tolbuhinom, 1. proleterski korpus je za vreme batinske operacije čvrsto vezivao za sebe neprijateljske snage jačine oko tri divizije, pod komandom generala Kiblera.

U nastojanju da trupama generala Lera omogući povlačenje na ovu teritoriju i da zadrži kontrolu nad okukom Dunava, neprijatelj se u Sremu i na levoj obali Drine veoma žilavo branio. Do početka decembra ovde je izgradio nekoliko jakih odbrambenih položaja. Povremenim ispadima i protivnapadima, najpre sa linije:

Neštin—Ležimir—Laćarak, a zatim sa linije Ilok—Erdevik—Martinci, neprijatelju je pošlo za rukom da osujeti pokušaje 1. proleterskog korpusa da probije njegove uzastopne položaje.

Krajem novembra u Srbobranu je održan još jedan sastanak predstavnika Vrhovnog štaba NOVJ i štaba maršala Tolbuhina. Tom prilikom je odlučeno da se u Sremu preduzme nova ofanzivna operacija, probije ponovo uspostavljeni front neprijatelja i zauzmu važni saobraćajni čvorovi Vinkovci i Osijek. Sovjetska komanda je posebno insistirala na zauzimanje ova dva grada, jer bi se time ne samo očistila okuka Dunava od neprijatelja nego i znatno smanjila opasnost od eventualnog udara neprijatelja u veoma izduženi bok i pozadinu svojih trupa u južnoj Madarskoj. Za naše snage to bi značilo ne samo oslobodenje zapadnog Srema nego i dobrog dela Slavonije i povezivanje sa velikom slobodnom teritorijom u Slavoniji i Hrvatskoj. Za obe savezničke strane, uspešno izvođenje ove operacije značilo bi čvršće povezivanje fronta u Jugoslaviji sa sovjetskim frontom u Madarskoj i otvaralo veće perspektive za brže oslobodenje naše zemlje.

Proboj utvrđenih neprijateljskih položaja u Sremu trebalo je početi 3. decembra snagama 1. proleterskog korpusa NOVJ i 68. streljačkog sovjetskog korpusa, koji je u tu svrhu prebačen iz Srbije u 2. decembra preuzeo položaje 6. ličke divizije kod Iloka. Glavni pravac udara trebalo je izvesti unutrašnjim krilima 1. proleterskog i 68. streljačkog korpusa. Za neposredno sadejstvo našim i sovjetskim snagama sa fronta određena je 36. divizija 12. vojvodanskog korpusa i jedna brigada rečnih brodova sovjetske Dunavske ratne flotile. Istovremeno je Vrhovni štab NOVJ, radi šireg, operativnog sadejstva sa našim snagama na Sremskom frontu naredio štabovima 12. vojvodanskog i 6. slavonskog korpusa da svoja dejstva sa leve obale Drave i iz istočne Slavonije usklade sa ofanzivom naših snaga u Sremu. Podršku iz vazduha obezbeđivali su delovi 17. sovjetske vazduhoplovne armije. Osnovni nedostatak ove, inače dobro smišljene operacije bio je u tome što nije obezbeđena podrška oklopnih i motomehanizovanih delova i dovoljnog broja artiljerije, posebno protivtenkovske.

Rasporedivši tri divizije u prvi ešelon i sa 5. krajiškom divizijom u drugom ešelonu (koja je prebačena istog dana iz Beograda, na mesto 6. ličke divizije), Prvi proleterski korpus je 3. decembra pošao u napad i, posle žestokih dvodnevni borbi i jednog odbijenog protivnapada, uspeo da probije utvrđenu neprijateljsku liniju kod Ljube i Erdevika i 5. decembra upadne u Sid. Istovremeno je i 52. sovjetskoj diviziji pošlo za rukom da zauzme Ilok i spoji se kod Mohova i Opatovca sa desantnim jedinicama Dunavske flotile i 36. vojvodanske divizije.

Desant 3. vojvodanske brigade sa leve obale Dunava i uz pomoć sovjetskih brodova pokazao se vrlo uspešan jer je potpuno iznenadio neprijatelja, privukao njegove rezerve i omogućio relativno lak prodor delova 68. sovjetskog korpusa sve do Opatovca, gde je bila sledeća linija neprijateljske odbrane. Prilikom zauzimanja Sida treba istaći i efikasnu podršku sovjetske avijacije. Četvrtog decembra jedna eskadrila od šest aparata tipa Il-2, pod komandom poručnika Gavriljenka, razorila je svojim bombama šidsku železničku stanicu, prekinula saobraćaj i uništila 12 vagona sa neprijateljskom vojskom.

Lomeći veoma žilav otpor neprijatelja, divizije 1. proleterskog korpusa produžile su nastupanje na celom frontu, forsirale reku Bosut, zauzele uporišta Batrovce, Lipovac, Tovarnik, Ilaču, Šidske Banovce, Mikluševce, Tompojevce, Đelatovce, Otok i podišle novoj neprijateljskoj liniji: Šotin—pustara Grabovo—Orolik—Otok—Sava. Na ovoj liniji zastao je i 68. sovjetski korpus. Iskoristivši poprečne uvale na ograncima Fruške gore i poplavljeno zemljište kod pustare Grabovo i Orolika, kao i neprohodne Bosutske šume, Nemei su ovde izgradili veoma jaku odbrambenu liniju, koju je branila 118. nemačka divizija, jedan puk 264. divizije i Borbena grupa „Burgermajster“. Svi dalji pokušaji naših i sovjetskih divizija da se ona probije, ostali su bez uspeha.

DESANT 36. VOJVODANSKE DIVIZIJE KOD VUKOVARA

Sedmog decembra, komandant Trećeg ukrajinskog fronta, maršal Tolbuhin naređuje generalu Škodunoviču, komandantu 68. streljačkog korpusa, da uz sadejstvo Dunavske flotile i 1. proleterskog korpusa po svaku cenu probije novu odbrambenu liniju i do 8. decembra zauzme Vukovar. Škodunovič uvodi u borbu i svoju 213. streljačku diviziju i obnavlja napad. To isto čini i 1. proleterski korpus, koji sada dobija zadatak da zaobiđe Vukovar sa jugozapada. Štab 36. vojvodanske divizije i admiral Gorškov, komandant Dunavske flotile, dobili su zadatak da pripreme i već narednog dana izvedu novi taktički desant. Ovoga puta desant je imao još pliću dubinu. Svega osam kilometara iza linije fronta. Njegov cilj je neposredno Vukovar.

Osmog decembra u 01.00 časova 5. vojvodanska brigada 36. divizije NOVJ, 315. sovjetski bataljon mornaričke pešadije i delovi 1. gardijskog utvrđenog rejona iskrcavaju se brodovima Dunavske flotile na desnu obalu Dunava. Lomeći žestoki otpor neprijatelja, desantne jedinice, uz podršku brodske artiljerije i minobacača, zauzimaju na juriš grad i tvornicu obuće „Bata” u njegovom predgrađu. Neprijatelj ubacuje u borbu svoju rezervu i neke tek prispele jedinice skinute na brzinu sa ostalih sektora fronta. Njemu polazi za rukom da blokira nedovoljne desantne snage razvučene na sedam kilometara dugačkom mostobranu. Očekujući da će operacija teći po planu i da će divizije 68. sovjetskog korpusa probiti odbranu i brzo prevaliti tih nekoliko kilometara do Vukovara, štab 36. vojvodanske divizije i komanda Dunavske ratne flotile nisu predvideli nikakve rezervne snage i sredstva za pothranjivanje mostobrana. To im se osvetilo.

Ogorčena zbog gubitka Šida i Iloka, nemačka komanda učinila je sve da onemogućí proboj svoje poslednje „odbrambene crte” u Sremu. Komanda Jugoistoka prenela je generalu Kibleru lično izričito firerovo naređenje da sa te linije „nema povlačenja”. Disciplinovanom generalu Kibleru nije trebalo dva puta ponoviti Hitlerovo naređenje. Znao je šta se od njega očekuje i

kakve bi posledice nastupile i za njega i za nemačke snage u Jugoslaviji ukoliko izgube Vinkovce i Vukovar. Preneo je svojim potčinjenima firerovo naređenje i ponovo naredio primenu načela „Draufgänger” — borba do poslednjeg čoveka.

Tri dana i tri noći, pa i više, naše i sovjetske divizije uzaludno su pokušavale da probiju novu neprijateljsku odbrambenu liniju i priskoče u pomoć našim desantnim jedinicama u Vukovaru. Tri dana i tri noći odovali su mladi Vojvodani, borei 5. vojvodanske brigade, i pripadnici sovjetske rečne flotile besomučnim napadima višestruko nadmoćnijeg neprijatelja. Za tri dana oni su izdržali ni manje ni više nego 47 neprijateljskih protivnapada podržanih tenkovima. Osujetivši proboj fronta, Nemci su sve svoje rezerve, posade okolnih ustaških garnizona, policijske jedinice, četiri bataljona nemačke pešadije, Oklopni bataljon 118. lovačke divizije i delove „Štefan” divizije za specijalnu namenu bacili na desant kod Vukovara. Ukupno oko 5.000 neprijateljskih vojnika i 70 tenkova i samohotki tri dana i tri noći je kidisalo na 1.512 naših i sovjetskih boraca. Protiv neuobičajeno velikog broja tenkova naši borei su mogli da upotrebe svega osam protivtenkovskih topova i 27 minobacača. Jer toliko je samo prebačeno sa desantom. Na nemačke tenkove se moralo ići bombama, flašama sa zapaljivom smešom i golim grudima. Bila je to dramatična borba i još jedan primer masovnog heroizma naših i sovjetskih boraca, koji su ginuli jedni pored drugih, i pod gusenicama nemačkih tenkova, ali se niko nije povlačio sa položaja. Ranjenika je bilo sve više, municije sve manje, a pomoći niotkuda, ni sa fronta ni sa one strane Dunava. Jednom rečju — pakao. Slično kao kod Batine: za leđima Dunav, ispred tebe neprijateljski tenkovi . . .

Uvidevši da se general Škodunovič, sa svojim korpusom, neće probiti do Vukovara, a general Peko Dapčević, komandant 1. proleterskog korpusa, takođe ne zaobilazi Vukovar „sa jugozapada”, admiral Gerškov i komandant 36. vojvodanske divizije Dušan Vukasović Diogen traže dozvolu od generala Koste Nađa i maršala Tolbuhina da evakuišu i povuku preostale borce sa mostobrana. To im je dozvoljeno. Tako je 10. decembra,

noću, evakuisan ovaj sa uspehom izveden, ali neuspešno završen mostobran kod Vukovara. Okuka Dunava ostala je i dalje u rukama Nemaca. Od 1.512 naših i sovjetskih boraca vraćeno je svega 988, zajedno sa ranjenicima; 524 pripadnika 5. vojvodanske brigade i Dunavske ratne flotile ostalo je zauvek na mostobranu kod Vukovara.¹

Devenaestog decembra 68. streljački korpus povučen je sa Sremskog fronta i upućen u sastav 57. sovjetske armije, gde je na Blatnom jezeru preuzeo deo fronta. Njegove položaje u Sremu preuzele su 3. i 8. divizija bugarske 1. armije. Nakon nekoliko dana, posle jednog takođe neuspelog pokušaja da probiju Sremski front, i bugarske divizije su povučene u Baranju, gde su operativno potčinjene štabu Trećeg ukrajinskog fronta.

JOS JEDAN NEUSPELI DESANT ...

Postupajući u duhu pomenutog dogovora sa štabom Trećeg ukrajinskog fronta, komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, general-lajtnant Kosta Nad, naređuje štabovima 16. i 51. vojvodanske divizije da forsiraju Dunav na sektoru Valpovo—Moslavina „... sa ciljem bočnog dejstva na neprijatelja koji uporno brani Vinkovce—Vukovar, kao i u cilju presecanja komunikacije Osijek—Podravska Slatina i Osijek—Našice”.²

Ceneći da je posle poraza kod Batine neprijatelj oslabljen i demoralisan, da još nije uspeo da privuče jače operativne rezerve i konsoliduje odbranu na desnoj obali Drave, Glavni štab Vojvodine, još 1. decembra, dakle, odmah posle preuzimanja položaja na levoj obali Drave, upućuje depešu štabu 51. divizije. U depeši traži

¹ Vid. *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—45*, VII, Beograd, 1957; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, VII, Beograd, 1958; M. M. Minasjan, *Osvobođenje narodov jugo-vostočnoj Evropy*, Moskva, 1967; Loktionov, *Dunavska flotila u Velikom oslobodilačkom ratu*, Beograd, 1966, VI Z.

² A VII, k. reg. br. 3-2/1, depeša 87.

da se što pre uspostavi veza sa jedinicama 6. slavonskog korpusa i „... ispita mogućnost za prebacivanje jednog dela naših snaga istočno i zapadno od Osijeka”.

U depešama br. 45 i 47 od 6. decembra, Glavni štab Vojvodine obaveštava štab 51. divizije da je 1. proleterski korpus zauzeo Šid i da nadire prema Vinkovcima, te da je 36. divizija forsirala Dunav i nastupa prema Tovarniku. Od štaba 51. divizije zahteva se u istoj depeši da „razvije punu inicijativu u pravcu Osijeka i da ga, ukoliko postoje uslovi, likvidira”.¹

Iz citiranih depeša vidi se da je Glavni štab Vojvodine prepustio „punu inicijativu” štabovima divizija i u pogledu izvršenja postavljenog zadatka. Drugačije nije ni mogao postupiti. Imajući sve tri divizije u prvoj borbenoj liniji, na frontu dugačkom oko 200 kilometara, bez ikakvih operativnih rezervi, bez ojačanja brzo-pokretnim, oklopnim, artiljerijskim i inženjerijskim jedinicama i sredstvima, sve ove akcije na desnoj obali Drave mogle su da imaju samo manji taktički značaj ili karakter jačih demonstracija i nasilnih izvidanja. Štabovi divizija 12. vojvodanskog korpusa, a posebno štab 51. vojvodanske divizije, mogli su se osloniti samo na sopstvene snage, i to isključivo pešadijske, na ratnu sreću i na eventualne greške i slabosti neprijatelja. Tako su i postupili.

Već je bilo reči o tome da su brigade 51. divizije odmah po izbijanju na levu obalu Drave pristupile intenzivnoj izviđačkoj i obaveštajnoj aktivnosti. Svi izveštaji ovih organa govorili su o panici u neprijateljskim redovima posle poraza u batinskoj bici, o evakuaciji nemačko-ustaške vlasti iz Osijeka, o malim snagama neprijatelja i o nedovršenom sistemu njegove odbrane itd. To je sve bilo tačno, naročito neposredno posle batinske bitke i posle rušenja mostova kod Osijeka, kada je panika u Osijeku, koju su unosili prebegli delovi 13. SS divizije i ostalih kvislinških jedinica razbijenih kod Batine, dostigla kulminaciju. Međutim, vreme je brzo odmicalo i neprijatelj je brzo sredio svoje redove. Trupe generala Lera, koje su se povlačile preko Bosne, izbijale su već na Savu, preuzimale front na Drini i ubrzo marširale prema Dravi i dalje prema Madarskoj.

¹ Isto, depeša br. 45 i 47.

Postupajući po direktivi Glavnog štaba Vojvodine, štab 51. divizije izdaje 9. decembra zapovest o forsiranju Drave na sektoru Valpovo—Osijek—Sarvaš, da bi se osvojio mostobran, zauzeo Osijek i izvela ofanziva na pravcu Valpovo—Čepin—Vinkovci.

Po zapovesti, 8. i 12. vojvodanska brigada, dejstvujući na pravcu glavnog udara 51. divizije, imale su zadatak da zauzmu Osijek i po učvršćenju mostobrana da ga obezbede, posebno iz pravca Našica i Dakova. Novoformirana 14. vojvodanska brigada (slovačka) u ulozi divizijske rezerve postavila se u rejonu Darda—Kozarac, spremna da ude u borbu na pravcu glavnog udara divizije.

Sedma vojvodanska brigada, dejstvujući na pomoćnom pravcu divizije, dobila je zadatak da forsira Dravu „na najpogodnijem sektoru” i da po uspostavljanju mostobrana orijentiše jedan deo svojih snaga u pravcu Valpova a drugi u pravcu Petrijevac i Bizovca. Izbijanjem na ovu teritoriju brigada je imala zadatak da obezbedi i zatvori pravce Donji Miholjac—Osijek i Našice—Osijek.

Kao ni Glavni štab Vojvodine, ni štab 51. divizije nije mogao svojim brigadama obezbediti nikakvu podršku i ojačanje u artiljerijskim, inženjerskim, a da i ne pominjemo oklopne i motomehanizovane snage. Forsiranje Drave trebalo je izvršiti isključivo mesnim i priručnim sredstvima, jer formacijskih nije bilo. O podršci iz vazduha takode nije bilo reči.

Još iste noći, 9/10. decembra, prikupivši nešto ribarskih čamaca, 7. i 8. vojvodanska brigada pošle su na zadatak. Već prvi talasi 8. vojvodanske brigade sačekani su na sredini reke dobro pripremljenom i jakom mitraljeskom i minobacačkom vatrom i vraćeni nazad na levu obalu Drave. Iz neutvrđenih razloga, 12. vojvodanska brigada nije ni pokušala forsiranje. Jedino je 7. vojvodanska brigada uspela neopaženo od neprijatelja da se iskrca na desnu obalu Drave i da u snažnom i iznenadnom jurišu zauzme selo Bistrince. Sutradan je na male mostobrane prebačena cela brigada. Sa proširenog i povezanog mostobrana koji je sada imao 3 km po dubini i 6 po širini brigada nezadrživo kreće napred. Jači i organizovaniji otpor neprijatelj pruža iz fabrike

sirceta i celuloze u Belišću. Ujutru 11. novembra neprijatelju stiže pojačanje od jednog bataljona pešadije jedne čete tenkova i 2 baterije topova, koji odmah preduzimaju energičan protivnapad. Iznenadjeni pojavom neprijateljskih tenkova, bez pripremljenih položaja i protivtenkovskih topova, borci 7. brigade stupaju u ogorčenu i neravnopravnu borbu. Bombama i protivtenkovskim puškama oni pokušavaju da zaustave neprijateljske tenkove. U Belišću a zatim u Bistrincima ponavlja se vukovarska repriza. Borcima 7. brigade polazi za rukom da onesposobe četiri nemačka tenka i da zaustave neprijateljski protivnapad. U popodnevnim časovima neprijatelj preduzima još žešći protivnapad. Ovoga puta on pokušava da razdvoji brigadu na uzanom pojasa mostobrana po delovima i da je tako uništi. Naši gubici su sve veći. Neprijatelju polazi za rukom da preseče mostobran na dva dela i zaokruži 3. i 4. bataljon brigade. U takvoj situaciji štab brigade naređuje povlačenje sa mostobrana. „Samo krajnjim zalaganjem, snažljivošću i hrabrošću boraca u zaštitnim delovima, brigada je uspela da se prebaci preko Drave...”¹

Nezadovoljan ovakvim razvojem situacije, štab divizije naređuje svojim brigadama da ponovo krenu preko Drave. Još iste noći, 10/11. decembra, uprkos osetnim gubicima, 7. brigada ponovo forsira Dravu kod Svete Ane i sa svojim 2. bataljonom napada selo Bistrince. Istovremeno i 1. bataljonu 8. vojvodanske brigade polazi za rukom da se prebaci preko Drave i zauzme Belo Brdo. Neprijatelj je ovoga puta mnogo obazriviji i brzo interveniše jakim pokretnim i motomehanizovanim jedinicama. Posle kraće i dramatične borbe uspeva da povrati Belo Brdo i da preseče odstupnicu 1. bataljonu 8. brigade. U takvoj situaciji, komandant bataljona Lazar Marković Čađa, vrši proboj u suprotnom pravcu i preko duboke neprijateljske pozadine dolazi u vezu sa delovima 6. slavonskog korpusa. Nakon višednevnog marša bataljon dolazi u sastav svoje brigade.

Uvidevši, najzad, da je neprijatelj u međuvremenu uspeo da konsoliduje svoju odbranu na desnoj obali Drave i da je na ovaj sektor privukao jake rezerve i

¹ S. Savić, *51. vojvodanska divizija*, Beograd, 1974, str. 54.

sveže snage podržane mnogobrojnom artiljerijom i tenkovima, štab 51. divizije naređuje svojim brigadama da ponovo pređu u odbranu i utvrde se na levoj obali Drave. Sa mostobrana kod Bistrinaca povučen je i 2. bataljon 7. brigade, koji je sve dotle uspevao da, uprkos teškim gubicima, odbije sve neprijateljske napade i održi se na zauzetom mostobranu.

Prema operativnim podacima, 51. divizija je u ovim borbama imala 71 poginulog, 143 ranjena i 144 nestala borca. Od toga samo 7. vojvodanska brigada imala je 63 poginula 131 ranjen i 126 nestalih (od kojih se veći broj podavio). Prema najnovijim istraživanjima, brigada je imala 450 boraca izbačenih iz stroja, što je bilo 1/4 njenog tadašnjeg boračkog sastava.

Ostalo je još otvoreno pitanje da li je Osijek u tom trenutku i s tim snagama mogao da bude zauzet. Ako nije, onda se nameće pitanje da li je trebalo izvoditi ovu akciju pod tako teškim uslovima, bez prethodne dobre pripreme i ojačanja pešadijskih jedinica bar najnužnijim inžinjerijskim i protivtenkovskim sredstvima. Komandant 51. vojvodanske divizije, general-potpukovnik Sreta Savić, u svojoj knjizi *51. vojvodanska divizija*, priznaje da je još teško dati odgovor na pitanje zašto je došlo do ovih neuspešnih napada i da su na to „... mnogo uticali i povoljni izveštaji obaveštajaca i izviđača, koji su, uglavnom, govorili o malim snagama neprijatelja, o njegovom povlačenju na zapad itd. Glavni štab je konsultovao štabove divizija i kada su ovi dali povoljno mišljenje, doneta je odluka”.¹

Uvažavajući ovaj nepotpuni odgovor, mislim da treba reći otvoreno da je vojno-politička situacija toga trenutka nalagala što više ovakvih napada i akcija. Svaki neprijateljski vojnik, tenk ili jedinica privučeni našim dejstvima na Dravi kod Vukovara, na Drini ili kod Moslavine značili su veliki doprinos i olakšanje našoj ofanzivi u Sremu ili sovjetskoj ofanzivi kod Nadbaje ili Budimpešte. Neprijatelja je trebalo tući, ma gde on bio. A tada je bio na desnoj obali Drave i do njega se moglo doći samo nasilnim prelazom reke, borbom iz neposrednog dodira i samo aktivnim borbenim dejstvima. Či-

¹ Isto, str. 55—56.

njenica je da je neprijatelj odmah posle ove akcije ili, tačnije, 16. decembra, u strahu od novih pokušaja forsiranja Drave, doveo na ovaj sektor 11. vazduhoplovnu diviziju, a nešto docnije i ceo 91. armijski korpus i da su te snage ostale čvrsto vezane za ovaj sektor sve do kraja rata.

USPEH 16. VOJVODANSKE DIVIZIJE KOD SELA MOSLAVINE

Već je bilo reči o vrlo živoj ofanzivnoj aktivnosti jedinica 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa u neposrednoj pozadini nemačkog fronta u Sremu, na Dravi i Dunavu. Uprkos tome što su bile naoružane uglavnom lakim pešadijskim naoružanjem, što nisu raspolagale teškom artiljerijom a posebno protivtenkovskom, hrabre slavonske jedinice vodile su u tom trenutku borbe operativnog značaja, koje su ponekad poprimale karakter pravih frontalnih borbi. Pored danonoćnog napada na neprijateljske komunikacije i saobraćaj — što im je u tom periodu postavljeno kao osnovni zadatak — one su smelo napadale jaka fašistička uporišta, pa i gradove, kao što su bili: Virovitica, Našice, Slavonska Požega, Koprivnica i sl. Sačekivale su neprijateljske pa i motomehanizovane kolone, prelazile u odsudnu odbranu kada je trebalo odbraniti poveliku slobodnu teritoriju, stalno su je povećavale i upadima u neprijateljska uporišta unosile pometnju u njegove redove.

Izvršavajući direktivu Vrhovnog štaba u vezi sa ofanzivnim dejstvima 1. proleterskog korpusa u Sremu i 12. vojvodanskog korpusa sa leve obale Drave, jedinice pod komandom Glavnog štaba Hrvatske učinile su tih dana pravi darmar na glavnoj neprijateljskoj saobraćajnici Beograd—Zagreb, naročito na sektoru između Nove Kapele i Nove Gradiške, i potpuno izbacile iz saobraćaja komunikaciju Osijek—Našice, pa i Osijek—Đakovo. Početkom decembra 12. proleterska brigada 6. korpusa, dejstvujući u susret jedinicama 12. vojvodanskog korpusa, napala je važnu saobraćajnu raskrsmicu

— Čepin, svega 7 km udaljenu od Osijeka. Osječka brigada oslobodila je nekoliko manjih mesta na komunikaciji Osijek—Našice i napala Široko Polje. Dejstvujući u susret jedinicama 1. proleterskog korpusa u Sremu, jedinice 12. slavonske divizije uništile su jednu neprijateljsku motorizovanu kolonu u Vrbici, svega 15 km od Vinkovaca. Desetak kilometara zapadno od Vukovara, u toku dramatične borbe na vukovarskom mostobranu, u selima Bobota, Vera, Tenje našli su se delovi 6. slavonskog korpusa. Tu su delovali organi narodne vlasti i vojnopozadinskih jedinica.

Najuspešnije su dejstvovalе jedinice pod komandom Glavnog štaba Hrvatske u Podravini u neposrednom zaleđu novouspostavljenog neprijateljskog fronta na desnoj obali Drave. Oslonjene na grebene slobodnih slavonskih planina — Bilo-gore, Papuka i Krndije, slavonske jedinice, u duhu dobivene direktive, drsko su upadale u neprijateljske garnizone na desnoj obali Drave. Nastupajući na širokom frontu, uspele su da do početka decembra oslobode veliki deo Podravine i gradove Viroviticu, Pitomaču i Podravsku Slatinu, da prošire slobodnu teritoriju na zapad sve do blizu Koprivice i na istok do Čačavice.

„... Ta oslobođena teritorija pružala je realne mogućnosti da se iskoristi kao mostobran na koji su se mogle prebaciti, pored postojećih, i znatno jače snage koje bi, pored ostalog, mogle ugroziti pozadinu neprijateljskih snaga na Sremskom frontu. Ove mogućnosti, kao što ćemo videti, uskoro su počele i da se ostvaruju.”¹

*
**

Izvučena sa Sremskog fronta i prikupljena u rejonu Sombora i Prigrevice kao operativna rezerva Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i Trećeg ukrajinskog fronta, 16. vojvodanska divizija, sa njenim komandantom, narodnim herojem Markom Peričinom Kamenjarom imala je mogućnost da se osveži, popuni novim ljudstvom i sovjetskim naoružanjem. Jednomesečni predah iskori-

¹ S. Savić, cit. delo, str. 60.

šćen je za intenzivnu vojno-političku obuku, preoružanje, reorganizaciju i kompletiranje pozadinskih, inženjerskih i, posebno, artiljerijskih jedinica. Premeštajući se za frontom 57. sovjetske armije, najpre u Baranju a zatim u južnu Mađarsku, delovi ove divizije preuzimali su posadnu službu u zauzetim mestima južne Mađarske, a početkom decembra i deo fronta na levoj obali Drave, počev od jugoslovensko-mađarske granice sve do Barča.

Zapovest o forsiranju Drave 16. vojvodanska divizija dobila je od Glavnog štaba Vojvodine 8. decembra, istovremeno kad i štab 51. vojvodanske divizije, koja se nalazila na njenom levom krilu. Zadatak im je bio isti — „bočno dejstvo na neprijatelja koji uporno brani Vinkovce i Vukovar” — dakle, sadejstvo sa našim i sovjetskim jedinicama na Sremskom frontu.

Desetog decembra, posle izvršenih priprema, 2. brigada ove divizije forsirala je Dravu severoistočno od Čadavice. U silovitom i iznenadnom naletu uspela je da zauzme veliko naseljeno mesto i jako neprijateljsko uporište na desnoj obali Drave — selo Moslavinu. Neprijatelj je brzo reagovao jakim snagama, ali je brigada, vodeći žestoke borbe, uspela da održi osvojeni mostobrani. Komandant 16. divizije, pukovnik Peričin, ubacuje na njega i ostale jedinice svoje divizije. Nakon toga produžava dejstvo na jug, proširuje mostobran i povezuje se sa delovima 6. slavonskog korpusa. Preuzevši odbranu istočnog sektora novostvorenog i sada jedinstvenog tzv. virovitičkog mostobrana, 16. divizija je uspešno izvršila zadatak koji joj je postavio Glavni štab Vojvodine.

RUSI SU IPAK PREŠLI DRAVU ...

Istog dana kada i 16. vojvodanska divizija, na oslobođenu teritoriju u Podravini prešao je i jedan puk 233. streljačke divizije 75. sovjetskog korpusa. On se postavio za odbranu na sektoru Virovitica—Pitomača i povezao sa jedinicama 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa. Pored zajedničkog sadejstva sa našim jedinicama,

u duhu postojećeg sporazuma, ovaj puk imao je zadatak da neposredno obezbedi levo krilo 57. sovjetske armije, koja je tog dana dobila naređenje da prede u odbranu na liniji: Blatno jezero—Nadatad—Drava.

Pojava sovjetskih jedinica na desnoj obali Drave i stvaranje virovitičkog mostobrana zabrinuli su nemačko komandovanje i podstakli njihovu dilemu — kuda će se uputiti naše i sovjetske snage posle prelaska Drave. Iako je tačno utvrdila da je ovde reč samo o jednom sovjetskom puku — koji je, po našem mišljenju, odigrao ulogu neposrednog obezbeđenja i jačeg predstražnog odreda 57. sovjetske armije — Komanda Jugoistoka, zabrinuta zbog svoje inače već iskomplikovane i teške situacije na jugoslovenskom ratištu, obustavlja dalje prebacivanje tek prispelih divizija iz Grupe armija „E” na teritoriju Mađarske i upućuje ih na Drinski, Sremski i sada novoformirani Dravski front. Zbog daljeg širenja virovitičkog mostobrana ona će 16. decembra biti prinudena da od komande Grupe armija „E” zatraži povraćaj delova 117. i 118. nemačke divizije, koji su se u tom trenutku nalazili pred frontom 57. sovjetske armije u južnoj Mađarskoj.

Da je situacija za nemačke jedinice na jugoslovenskom ratištu u tom periodu bila zaista teška i ozbiljna, najbolje govore podaci o njihovim gubicima. Tako su nemačke jedinice, pod komandom maršala fon Vajksa, samo u novembru 1944. imale, po sopstvenom priznanju, 50.000 nemačkih vojnika izbačenih iz stroja. Od toga je na Grupu armija „E” otpalo 35.000 ljudi.¹

¹ Hubert fon Lanc, nekadašnji komandant 1. brdske nemačke divizije, u svojoj posleratnoj monografiji o 1. brdskoj diviziji i o njenim borbama na Drini, krajem novembra i početkom decembra, priznaje:

„Branili smo se na širokom frontu. Naše snage su bile male, a Drina nije predstavljala veliku prepreku. Pritisak Titovih divizija sa druge strane Drine povećavao se trkom. Zapadno od nas, na Majevidi, grupisalo se 5—6 partizanskih divizija. Iako su trpele velike gubitke, one su neprekidno napadale i vršile pre-pade na naše jedinice okrenute frontom prema Drini. Imali smo grupnu odbranu i osećali smo se kao opsednute i usamljene kule u velikoj crvenoj poplavi...” (Hubert von Lanz, *Gebirgesjäger, die 1. G. Division, 1935—1945*. Podzun, 1954, str. 290); A VII, NAV, NT. f. 191, Operativni dnevnik za 16. XII 1944.

Komanda Jugoistoka imala je očigledno razloga da se zamisli nad svojom situacijom. Uz krajnje naprezanje i velike žrtve, taman je uspela da stabilizuje front u Sremu i likvidira prodore naših jedinica kod Vukovara, Osijeka i Valpova, a već je bila primorana da se angažuje na novom, još opasnijem pravcu.

Formiranje virovitičkog mostobrana, koji je sa oslobođenom teritorijom Slavonije i severoistočne Hrvatske iznosio blizu 5.000 km, materalo je Nemačku vrhovnu komandu da se ozbiljnije pozabavi „sređivanjem prilika južno od reke Drave”.

Kakav značaj su Nemci pridavali novostvorenom virovitičkom mostobranu i sa kakvom su upornošću u toku naredna dva meseca nastojali da ga likvidiraju upravo zbog toga što je značio neposrednu opasnost po njihove snage i interese na jugoslovenskom ratištu, vidi se iz njihove odluke da likvidiraju mostobran:

„Jaka grupacija snaga crvenih kod Virovitice i južno od nje predstavlja produženje ruskog fronta pred 2. oklopnom armijom. Ona može da postane aktivna kako prema jugoistoku, tako i prema severozapadu. Za ovu mogućnost (u vezi sa novom ruskom ofanzivom južno od Blatnog jezera) ima značaja.”

Virovitički mostobran je za Nemce očigledno bio opasan iz dva razloga. Povlačenje njihovih divizija iz Grčke i Albanije preko Slavanskog Broda i reke Save, zbog stalnog ometanja i sukoba sa našim snagama teklo je i dalje veoma sporo. Te jedinice, posle dvomesečnog probijanja kroz srpske, crnogorske i bosanskohercegovačke planine, stizale su u dolinu Save potpuno iznurene, desetkovane i u takvom stanju da su mnoge od njih morale biti rasformirane, preformirane i reorganizovane, jer nisu mogle biti popunjene novim ljudstvom. Zbog njihovog prihvata i reorganizacije trebalo je, po svaku cenu, održati se u Sremu i ne dozvoliti da im se preseče i poslednja odstupnica preko Save i dalje na zapad. Virovitički mostobran, sa izraženom tendencijom širenja prema istoku, sve više se približavao a

time je neposredno ugrožavao njihovu sve težu odbranu isturenog Sremskog fronta.

Drugi, ništa manje opasan razlog bio je da se „jaka grupacija snaga crvenih“, sa sovjetskim snagama prebačenim kod Virovitice, ne uputi „prema severozapadu“. Drugim rečima, izražena je nedvosmislena bojazan od realne mogućnosti da se te snage upute desnom obalom Drave radi obuhvata naftonosnih područja kod Nadkaniže sa jugozapada. Prodor u tom pravcu, sa 57. armijom, tj. prema ivici Panonske nizije, prema brdsko-planskoj oblasti Alpa i Karavanki, u susret savezničkim snagama u severnoj Italiji, doveo bi oko 700.000 nemačkih i kvislinških vojnika pod Komandom Jugoistoka u bezizlaznu situaciju. Oni bi se našli odsečeni na ovom uzavrelom jugoslovenskom ratištu. Dakle, taj mostobran je i zbog toga trebalo bezuslovno likvidirati!

Međutim, ma koliko žarko želeli da se pozabave „sređivanjem prilika južno od Drave“, Nemci tu želju nisu mogli da ostvare sve do februara 1945. godine. Sve dotle oni će biti primorani da vode teške odbrambene borbe, na minus 25 stepeni, na jednom novom frontu, širokom blizu 200 km, koji se u vidu „crvene poplave“ neprekidno širio u svim pravcima. Puna dva meseca biće potrebno maršalu fon Vajksu da prikupi oko sedam nemačkih i ustaško-domobranskih divizija i 50 tenkova da bi počeo likvidaciju virovitičkog mostobrana.

Naše snage, koje su u početku iznosile svega pet, a krajem januara sedam divizija, nisu takode mogle da izdejtstvuju neko radikalnije rešenje. Razvučene na širokom frontu, bez dovoljno odgovarajuće artiljerije, bez motomehanizovanih i brzopokretnih jedinica za intervenciju na unutrašnjim pravcima mostobrana, one su učinile što su najviše mogle u takvim uslovima. Čvrstim vezivanjem za sebe dva nemačka korpusa (sa Sremskim frontom i čitavu jednu nemačku armiju sa tri korpusa), i to za vreme najžešćih bitaka pod Budimpeštom — naše snage su premašile svoj zadatak — obezbedenje levog boka trupa Trećeg ukrajinskog fronta.

To isto se može reći i za 734. streljački puk 233. sovjetske divizije, pa i za celu ovu diviziju. Sve do 19. januara, kada je pomenuti puk povučen sa virovitičkog mostobrana, Nemci su pomno pratili i registrovali nje-

govo kretanje, strahujući da se za njim na desnu obalu Drave ne upute i druge sovjetske jedinice. Sa velikim olakšanjem u Operativnom dnevniku komande Jugoistoka, 29. januara zabeleženo je da je ruska divizija povučena sa mostobrana i da je „stigla na prostor Dunavfeldvara” u Mađarskoj.¹

DOPRINOS NOVJ BUDIMPEŠTANSKOJ OPERACIJI

Dejstva 1. proleterskog, 12. vojvodanskog, 6. slavonskog korpusa NOVJ u toku novembra i decembra 1944. i na početku 1945. godine, na levom krilu izduženog i otkrivenog boka trupa Trećeg ukrajinskog fronta olakšalo je izvođenje sovjetske ofanzive u južnoj Mađarskoj i kod Budimpešte. Neprijateljsko komandovanje bilo je prinudeno ne samo da obustavi dalje prebacivanje svojih divizija u Madarsku nego i da angažuje tek prispele jedinice iz Grupe armija „E” na jugoslovenskom ratištu. Vezujući u to vreme za sebe oko 700.000 nemačkih i kvislinških vojnika, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije časno je izvršila svoj zadatak i kao članica anti-hitlerovske koalicije. Jugoslovensko ratište postalo je poprište velikih operacija u borbi za konačno uništenje nemačkog fašizma. Ona je sve do kraja rata ostala značajna spona u opštesavezničkom strategijskom okruženju hitlerovske Nemačke i povezivala frontove istočnih i zapadnih saveznika.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije mogla je izvršiti samostalno taj zadatak jer je stvorena i prekaljena u toku natčovečanske četvorogodišnje narodnooslobodilačke borbe. Duboko prožeta revolucionarnim duhom, internacionalizmom i nepokolebivom verom u konačnu pobedu, koju su u nju udahnuili Komunistička partija Jugoslavije i drug Tito, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije mogla je da preuzme jednu tako veliku savezničku obavezu, da je dosledno izvrši i tako do-

¹ Ratni dnevnik nemačke Vrhovne komande, Biblioteka VII, br. 2706/8, str. 17—19; A VII, k. 291, reg. br. 1-1/3; k. 295, reg. br. 3-2/1; S. Savić, *51. vojvodanska divizija*, Beograd, 1973, str. 71.

prinese pobjedi slobodoljubivih naroda nad mračnim fašističkim silama. Komanda Jugoistoka na čelu sa tadašnjim komandantom generalom Lerom i glavnina nemačkih i kvislinških snaga koje su se borile na jugoslovenskom frontu bili su prinudeni da na kraju rata polože oružje pred Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije.

KOLONE SU PONOVO KRENULE NA ZAPAD

(Umesto pogovora)

Posle neuspelog pokušaja da se forsira Drava kod Osijeka i time neposredno ugrozi pozadina Sremskog fronta, brigade 51. vojvođanske divizije na smenu su obezbeđivale levu obalu Drave i razvile živu izviđačku aktivnost na suprotnoj obali. Sedma vojvođanska brigada nalazila se u mađarskom gradiću Beremendu u divizijskoj rezervi. Uporedo sa sređivanjem i popunom jedinica sprovodila se intenzivna vojno-politička obuka sa novopridošlim ljudstvom. Posle teških gubitaka u borbama za batinski mostobran i forsiranje Drave kod Belišća i Bistrinaca, brojno stanje brigade je ponovo poraslo na oko 2.500 boraca, pa je formiran i 5. bataljon. Na svečanoj smotri jedinica 51. divizije, komandant štaba 3. jugoslovenske armije, general-lajtnant Kosta Nađ, podelio je odlikovanja borcima i rukovodiocima ove najmlađe divizije NOVJ, koji su se istakli u batinskoj operaciji.¹ Početkom januara u Mađarsku su prebačene i jedinice 1. bugarske armije. Shodno dogovoru između Vrhovnog štaba NOVJ i štaba Trećeg ukrajinskog fronta, bugarske jedinice preuzele su ulogu obezbeđenja levog krila Trećeg ukrajinskog fronta od ušća Drave u Dunav do Barča. Jedinice 3. jugoslovenske armije dobile su zadatak da se prebace na virovitički mostobran, gde su se već nalazile 16. vojvođanska divizija 12. korpusa i jedinice 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa NOVJ. Tako su 12. januara naše kolone ponovo krenule na zapad.

¹ Naredbom Vrhovnog štaba NOVJ, 1. januara formirana je 3. jugoslovenska armija od jedinica Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i 12. korpusa. U njen sastav ušle su 16, 36. i 51. vojvođanska divizija, a u operativnom pogledu i 6. korpus (12. i 40. divizija) i 10. korpus (32. i 33. divizija). Komandant 3. armije postao je Kosta Nađ.

Zbog teške situacije na virovitičkom mostobranu, gde je neprijatelj, shvatajući opasnost koja mu je iznenada zapretila sa te strane, nastojao da likvidira ovaj mostobran, marš jedinica 36. i 51. vojvodanske divizije prema Barču bio je naporan i izveden pod najtežim vremenskim uslovima. U vojnoj terminologiji takvi marševi, u kojima treba jedinice dovesti što pre u zonu borbenih dejstava i uvesti ih u borbu, nazivaju se usiljenim nastupnim marševima. Za brigade 51. divizije taj marš po najvećoj zimi i mećavi, u kojem je za svega nekoliko dana savladano oko 200 kilometara zavejanog puta, nije bio samo usiljeni nastupni marš nego i jedna od najtežih etapa njihovoga borbenog puta. Mladost i visoki borbeni moral vojvodanskih boraca savladali su i ovu prepreku.

A zima je te godine bila zaista oštra i surova. Živa u termometru spuštala se tih dana i do minus 30 stepeni. Preko ogoljenih i nepreglednih ravnica južne Mađarske besnela je mećava. Ledene snežne iglice zasipale su zgrčena i ukočena lica premorenih boraca. Oskudno odeveni i obuveni, borci su teže podnosili hladnoću nego umor i napore usiljenog marša.

Na kraćem zastanku kod Kašteljoša zavejane kolone svojih bataljona obilazio je komandant brigade Milan Ješić Ibra. Velike promene zapažale su se na smrkutom licu ovog tridesetogodišnjeg komandanta. Kosa mu je pobelela, koliko odinja koje se nahvatalo ispod titovke, toliko i od brige i odgovornosti za živote ovih ljudi. Pogled mu je odsutno lutao po izduženoj koloni. Tražio je u njoj poznata lica svojih saboraca iz istočne Bosne, Srema, Slavonije... Retko kojeg je prepoznao ispod ovih pokretnih belih kupa od smrznute čebadi i ukočenih šatorskih krila. Iz njih su virile metalne cevi pušaka i zamučeni pogledi golobradih momaka koji su popunili brigadu u Beremendu. Brigada je ponovo imala oko 2.500 boraca, a samo u poslednje dve bitke izgubila je polovinu ljudstva sa kojim je pošla iz Novog Sada. Na kotama Belomanastirske grede ili u ledenim talasima Dunava i Drave kod Batine i Belišća zauvek je ostalo 376 pripadnika 7. vojvodanske. Za nepunih 30 dana krvavih borbi u Baranji 570 ranjenih, kontuzovanih i teško osakaćenih ili, ukupno 946 mladih ljudi izbačeno je iz stroja samo iz jedne naše brigade. Ništa bolje nisu prošle ni ostale brigade 51. divizije. Naročito 12. vojvodanska. Bili su to teški gubici kojim je plaćena pobjeda kod Batine i oslobođenje Baranje. Koliko će još puta

brigada promeniti svoj sastav do konačnog oslobođenja naše zemlje? Koliko će boraca, koji sada koračaju u ovoj snegom zavejanoj koloni, preživeti sledeći ratni okršaj u Podravini? . . .

Odjednom, Ibrino zbrčkano i od hladnoće pomodrelo lice se ozari. Ugledao je njemu dobro poznatu figuru jednog od svega dvojice komandanata bataljona koji su posle Batine i Belišća ostali u stroju — Milana Stojkovića Mikaća. Nedavno je preuzeo dužnost novoformiranog 5. bataljona. Poznavali su se još iz istočne Bosne i Bosutskih šuma. Voleo je ovog srčanog, otresitog i za šalu uvek raspoloženog Sremca i svog komšiju Brestačanina. Ugledao ga je kako pocupkuje u mestu i duva u svoje ukočene prste. Poželeo je da se s njim malo našali.

— Šta je, Mikać? Udaraš čarlamu? I to bez harmonika-ša! Gde su ti sada oni svatovi, paradni vranzi i fijakeri sa kojima ste krenuli iz Novog Sada? Gde su ti Cica i Justa sa kišobranima? I Vetrić sa njegovim biciklistima? Da nisu okrenuli sa rusima „perjot na Berlin“ Kakvi su to „svatovi“ kad ne pevate? . . .

Prepoznavši svoga komandanta, Mikać se ukočio na mestu, capnu odrvenjenim čizmama, podiže ruku na pozdrav i shvatajući njegovu aluziju, raportira u istom tonu:

— Druže komandante! Fijakere smo vratili nazad jer nismo mogli da ih ukrcamo u skele. Vranzi su tu, samo su pobeleli od snega. Justa je pošla na šifrantski kurs. Cica je povredila kičmu, a Vetrić je malo pošandrcao od kontuzije. Poslali smo ga malo na oporavak. Javio je da će se ubrzo vratiti u brigadu. Bicikle smo poslali u izviđačku četvu. Ko zna, možda će nam na proleće zatrebati da stignemo Švabel! . . . A tu su i „svatovi“, samo su malo promukli, a i harmonike su im nešto raštimovane — odrecitova već raspoloženi Mikać i namignu svojim borcima koji su se sve više okupljali oko njih.

— Ima u nama još snage za pesmu! Šta kažete, momci? Hoćemo li za komandanta brigade onu našu, brigadirsku?

— Hoćemo! — zaori se zavejanom mađarskom ravnicom iz stotinak promuklih i prehladenih grla.

A onda! . . . Kao da je neki topli talas prostrujao zavejanom kolonom. Topla krv jurnu kroz već ohlađene vene. Ispod okoštalih šinjela i oskudne vojničke odeće srca mladih Vovodana brže zakucaše. Snažni akordi omiljene brigadne koračnice prosuše se kao rafali teškog mitraljeza ulicama

Kašteljoša i dalje preko zaleđenih i smetovima zavejanih puteva Mađarske:

„Napred drugovi, smelo, kroz oganj vatre i baruta dim,
Zastavu slobode ponosno razvijmo, na čelu nam Ibra
— složno svi za njim.

Napred, korakom smelim, pesnicom TITA pokazan put,
Po tragu slave drugova naših, prepreka nema, brana,
barikada...

Tu je udarila, lomi i ruši — Sedma brigada
vojvođanska...”

Poslednje stihove ove pesme pripadnici brigade pevali su uvek sa zanosom, sa izvesnim patosom i ponosom što su pripadnici jedne brigade koja „lomi i ruši sve prepreke”. Te reči punile su grudi promrzlih boraca, probijale se kroz snežnu mećavu i prenosile na zastale kolone drugih bataljona... Na zamrznutim prozorima snegom zatrpanih seoskih kuća ukazaše se svetlucave iskrice i začuđena lica njihovih stanovnika. Pitali su se kakva je to vojska koja pesmom rasteruje snežnu mećavu!

Oči komandanta brigade se ovlažiše. Sa veda mu se topilo inje. Srce mu je jače zakucalo, lice se razvedrilo... Bila je to opet ona ista — 7. vojvođanska, udarna brigada koja savlađuje sve prepreke, „udara i lomi neprijatelja”... Zadržao se još neko vreme sa komandantima bataljona. Skrenuo im je pažnju na brigu o iscrpenim i promrzlim borcima. A zatim je naredio — pokret za Daranj. Tamo su ih čekali topla hrana i zagrejana konačišta. Odatle do Barča i Terezinog Polja bilo je još svega dvadesetak kilometara. Tamo je već bila spremna kompozicija i topli vagoni koji će ih odvesti do Podravske Slatine. Odatle do Čačavice i Donjih Bazija nije bilo daleko. Tamo se već nalazio Kamenjar i njegova proslavljena 16. vojvođanska divizija. Njegove brigade su više od mesec dana odolevale pokušajima svežih neprijateljskih snaga iz grupacije generala Lera da likvidiraju virovitički mostobran.

Noć se već uveliko spustila kada se siva kolona ponovo izdužila i lagano utonula u pomrčinu i snežnu vejavicu. Mraz je sve jače stezao a sneg je ponovo zaškripao pod nogama. Sa zapada, od Nadbaje i Baboče, sa Drave i Pitomače i sa juga od Čačavice ogласiše se topovi. Njihova grmljavina postajala je sve bliža i razgovetnija.

DOKUMENTACIJA I ARHIVSKA GRAĐA

Operativni dnevnik Komande Jugoistok, za novembar i decembar 1944. godine, Arhiv VII, NAV, NT. 311 f. 191;

Arhiv Vojnoistorijskog instituta, kutija 71/A, reg. br. 1/1-a; k. 2, reg. br. 12/1; k. 140, reg. br. 1/13-1; k. 153/B/I, reg. br. 54/4-1; k. 1395, reg. br. 2-1/2, 7-1/2, 5-1/1, 1-4; k. 295, 5/1; k. 213, 14-6; k. 1401, reg. br. 8-1/1, 12-1, 13-1, 14-1, 15-4, 17-1, 18-1, 19-1.; k. 295, 3-94/1, k. 213, 7-6 i 16-16; k. 1399A, 48-1, 46-1, 49-1 i 50-1; k. 295, reg. br. 3-94/1; k. 1399A reg. br. 43-1 i 45-1; k. 1401, reg. br. 3-1, i 5-1.

Zbornik dokumenata i podataka o oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom I, knjiga 8, dok. br. 144, 185, 192, 208, Zbornik, t. I, knj. 10, dok. br. 60, 1, 65, 171, 93; Zbornik tom I. knj. 8. dok. 102.

Stenografske beleške, Arhiv VII, k. 1993, reg. br. 1/8.

